

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(магістра)

з теми «ШЛЮБ ТА СІМ'Я У РАННЬОМОДЕРНІЙ ЯПОНІЇ (XVI–XVIII СТ.)»

Виконала: здобувачка вищої освіти II курсу,
групи Іс1-М23 напряму підготовки
014 Середня освіта (Історія)

Вавринюк Наталія Володимирівна

Керівник: доктор історичних наук, професор

Степанков Валерій Степанович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА Й МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1. Історіографія проблеми.....	8
1.2. Огляд джерельної бази.....	17
1.3. Методологічні засади дослідження	20
РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РАННЬОМОДЕРНОЇ МОДЕЛІ ШЛЮБНО – СІМЕЙНИХ ТА ЇЇ ПРИКМЕТНІ РИСИ.....	28
2.1. Чинники формування підвалин японської моделі шлюбно – сімейних відносин на початку ранньомодерної доби	28
2.2. Вплив релігійних уявлень на шлюб і сімейне життя.....	32
2.3. Еволюція шлюбно - сімейних відносин.....	38
РОЗДІЛ III. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ШЛЮБНО – СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ	44
3.1. Гендерні стереотипи у традиційній японській сім'ї.....	44
3.2. Поява нових тенденцій шлюбно-сімейних стосунках у самурайському стані.....	51
3.3. Особливості шлюбу і сімейного життя у селян і міщан.....	68
РОЗДІЛ IV. ПОБУТ І ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЯПОНСЬКОЇ СІМ'Ї ДОБИ ТОКУГАВА.....	68
4.1. Чоловіче і жіноче виховання дітей.....	68
4.2. Одруження й інтимне життя.....	73
4.3. Відносини із батьками.....	79
4.4. Етикет, церемонії і свята у японській сім'ї й родині.....	83
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ВСТУП

Актуальність теми. Шлюб та сім'я є фундаментальними інститутами будь-якого суспільства, що визначають його соціальну структуру, культурні цінності та передачу знань з покоління в покоління. В Японії вони мають давню історію, що сягає тисячоліть, і в часи ранньомодерної епохи зазнали значних змін. Цей період характеризувався розвитком патріархальної системи, посиленням впливу буддизму та синтоїзму, а також значними соціальними та економічними перетвореннями, що безпосередньо впливали на сімейне життя.

Вивчення шлюбу та сімейних стосунків у ранньомодерній історії цієї країни є вкрай важливим для розуміння сучасних процесів, що відбувається у цій сфері життя японського суспільства та його існуючих і побутових цінностей. Водночас з'ясування цієї проблеми дозволяє проаналізувати еволюцію традиційних інститутів шлюбу і сім'ї, що склалися в добу пізнього середньовіччя, в епоху ранньомодерної доби, зокрема в часи токугавського сьогунату. При цьому, висвітлення цієї теми дозволяє розкрити масштаби впливу на сімейні відносини релігійних постулатів синтоїзму й буддизму. Водночас воно допомагає глибше зрозуміти цінності тогочасної японської культури, а також зрозуміти й виховання дітей, роль жінки та чоловіка не тільки у сімейному житті, але й функціонуванні суспільства.

Об'єктом дослідження є історія сімейно-шлюбних відносин у період Середньовіччя й Нового часу.

Предметом дослідження слугують соціально-культурні аспекти шлюбу та сімейних стосунків в ранньомодерній Японії (XVI – XVIII ст.):

Хронологічні межі роботи охоплюють період з початку ранньомодерної доби (рубіж XV – XVI ст.) до її завершення у кінці XVIII ст. принагідно довелося вдаватися і до характеристики змін у шлюбно-сімейних відносин у заключний період епохи сьогунату Токугави – першої половини XIX ст. Саме в

цей час відбувалися важливі соціально-культурні зміни у суспільстві, які вносили суттєвий вплив на розвиток сімейних та шлюбних стосунків.

Географічні межі дослідження охоплюють територію тогочасної Японії.

Мета дослідження полягає в тому щоб на основі вивчення джерел й наукових праць дослідників з'ясувати ключові особливості шлюбу та сімейних стосунків у ранньомодерній Японії, їх еволюцію впливу на них синтоїзму, буддизму й конфуціанства тощо.

Для досягнення поставленої мети, необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- Вияснити основні складові сформованої у період пізнього Середньовіччя моделі шлюбно-сімейних стосунків, як основи їх розвитку у ранньомодерну добу Японії. Дослідити роль родини у виборі партнера у шлюбі, суть поняття "домашнього" і "сімейного" в японській культурі, причини поширення практики шлюбних союзів (зокрема, аранжованих шлюбів);
- Розкрити вплив релігійних вірувань на сімейні обряди й ритуали, а також роль буддизму та синтоїзму у формуванні сімейних цінностей, вірувань, й обрядів, зокрема, обряди весілля, похорону, поминання;
- З'ясувати соціальний статус жінки в шлюбі та сім'ї, а також її права та обов'язки, зокрема роль у вихованні дітей, веденні домашнього господарства, успадкування майна тощо.
- Охарактеризувати, що відбувається у структурі сім'ї у відносинах між її членами протягом ранньомодерної епохи;
- Проаналізувати вплив політичних й економічних чинників на шлюбні та сімейні стосунки.

Методи дослідження:

У дослідженні даної теми застосовано комплекс методів і принципів:

- **Принцип історизму** у дослідженні використовувався як підхід, що дозволяє простежити розвиток інститутів шлюбу та сім'ї в хронологічному контексті. Це включає вивчення того, як зміни в соціальних структурах чи правових норм вплинули на шлюбні практики.
- **Принцип об'єктивності** під час аналізу джерел застосовувалися методи, які дозволяють уникнути суб'єктивного підходу або сучасної інтерпретації. Наприклад, практики полігамії чи адаптації розглядалися в контексті тогочасних норм і цінностей, без накладання сучасних етичних стандартів.
- **Принцип системності.** Шлюб і сім'я досліджувалися не як ізольовані явища, а в їхньому зв'язку з економічними, соціальними та культурними структурами Японії ранньомодерного періоду. Застосування цього принципу дозволяє пояснити, як економічний стан (наприклад, земельна власність) чи соціальні обов'язки (успадкування кланів) вплинули на шлюбні угоди та родинні стосунки.
- **Принцип всебічності** для всебічного розкриття теми враховувалися всі аспекти: правовий (шлюбні контракти, закони), соціальний (статус жінки в сім'ї), культурний (вплив релігійних доктрин буддизму і синтоїзму), економічний (роль шлюбу у зміцненні господарства).
- **Загальноісторичні методи**, такі як аналіз, синтез, індукція та дедукція, забезпечили обробку великого масиву даних із різних джерел. Вони допомогли встановити взаємозв'язки між окремими подіями та явищами, що сприяє глибшому розумінню розвитку шлюбно-сімейних традицій Японії.
- **Проблемно-хронологічний метод** дозволив систематизувати дослідження за окремими проблемами в хронологічному порядку.
- **Історико-генетичний метод** використовувався для виявлення витоків і розвитку шлюбних практик та сімейних інститутів. Таким чином, цей метод допоміг зрозуміти, як сформувалася спеціальна модель шлюбних відносин у самурайському середовищі.

- **Історико-порівняльний метод** застосовувався для порівняння шлюбних традицій різних соціальних груп (самураї, селяни, міщани), а також для зіставлення японських практик із подібними явищами в інших країнах того ж періоду.
- **Діахронний та синхронний методи:**
 - **Діахронний метод** дозволив досліджувати еволюцію шлюбних і сімейних практик у часі.
 - **Синхронний метод** використовувався для аналізу стану сімейних відносин у певний період, наприклад, в епоху Токугави.

Застосування цих принципів та методів сприяє комплексному вивченню теми, що дозволяє реконструювати не лише зміни в сімейних структурах, але й їхнє місце у ширшому соціокультурному контексті. Глибший аналіз цих них буде представлений у підрозділі 1.3.

Елементи наукової новизни полягають у спробі реконструкції цілісної панорами шлюбно-сімейних відносин та їх розвитку упродовж раннього нового часу.

Практичне значення роботи полягає у дослідженні еволюцію японського суспільства, роль традицій у формуванні сімейних цінностей, а також з'ясувати вплив соціокультурних змін на сімейне життя. Отримані результати можуть бути використані у викладанні історії та культури Японії, а також можуть стати основою для подальших досліджень в галузі соціальної антропології та історії сім'ї.

Апробація результатів дослідження: окремі аспекти теми були презентовані на студентсько-науковій конференції . А так же були обговорені на засіданнях кафедри всесвітньої історії К-ПНУ ім. І. Огієнка.

Публікації: опублікована стаття на тему: «Вплив буддизму та синтоїзму на шлюб і сімейне життя японців» у збірнику «Наукові праці студентів та магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» випуск 21_1 (2024).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА Й МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Історіографія вивчення шлюбу та сім'ї в Японії у ранньомодерний період (приблизно з кінця XVI століття) відображає еволюцію соціальних і культурних уявлень про ці інститути в контексті зміни політичних, економічних і релігійних умов країни. Вивчення цієї проблеми включає в себе різні підходи, що відображають зміну інтересів дослідників від історико-політичних до соціально-культурних. Перші історіографічні роботи на цю тематику в основному з'являються в середині XVIII століття, зокрема в контексті досліджень соціальної та культурної історії Японії. На той час акцент робився на юридичні та політичні аспекти, особливо у зв'язку з розквітом самурайського класу та його впливом на сімейні відносини. Основною темою таких досліджень були правила успадкування, питання шлюбних альянсів між самурайськими родинами, а також юридичні норми, що регулювали шлюбні практики.

Шлюб у період XVI–XVIII ст. розглядався не тільки як приватна справа, але і як політичний і соціальний інститут, що забезпечував стабільність самурайського класу. Також було помічено зростання інтересу до взаємодії традиційних шлюбних структур із китайськими і корейськими впливами, що додавало нові виміри до розуміння шлюбних обрядів і родинних практик.

Досліджуючи історіографію теми виокремлюємо у ній українську та зарубіжну:

Українська історіографія

В українській історіографії проблема сім'ї та шлюбу в ранньомодерний період не отримала достатнього висвітлення. Однак, існують деякі роботи, які окреслюють загальні риси сімейної організації в японському суспільстві. Однією з таких робіт є книга В. А. Рубеля «Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність», в якій автор висвітлює питання соціальної структури Японії, зокрема роль сім'ї в становленні соціальних ієрархій.

Описуючи традиції родини самураїв, Рубель акцентує увагу на патріархальності та ролі батька як глави родини, що було характерним для самурайських сімей [40, с. 145].

У статті С.В. Капанова «Філософія Бусідо як антропологія» розглядається вплив кодексу честі самураїв на сімейні відносини, особливо на поведінку чоловіків та жінок у самурайських родинах. Воно визначало моральні норми, за якими самурай поважав дисципліну, сімейні обов'язки та відданість родині. Ця праця дозволяє заглибитися в культурні засади, які формували стосунки між чоловіком і жінкою в традиційному японському суспільстві [31, с. 26-34].

«Конфуціанство в Японії: вплив на мораль, етику та сімейне життя» - цій праці П. В. Теплов досліджує особливості впливу конфуціанської філософії на моральні та етичні принципи японського суспільства, зокрема, на формування сімейних норм та соціальних взаємодій. Автор аналізує, як конфуціанські ідеї про гармонію, повагу до старших, соціальну відповідальність і сімейні обов'язки утверджувалися в японській культурі. Книга складається з аналізу конфуціанських положень в історичному контексті Японії та втілення в повсякденному житті. Теплов показує, як конфуціанство поєднувалося з іншими філософськими течіями, такими як буддизм, а також як воно трансформувалося у відповідь на соціальні зміни в країні [43, с. 140-153].

У своїй роботі "Розвиток родинних стосунків у Японії в XVI–XVIII століттях" І. М. Бірюкова досліджує трансформацію родинних відносин у Японії в період від середини XVI до кінця XVIII століття. У книзі аналізується вплив політичних, економічних і культурних змін на структуру японських родин, розглядається роль сім'ї в соціальній ієрархії, досліджуються традиції, цінності та обряди, що визначали родинні стосунки в різні періоди цієї епохи. Авторка також висвітлює відносини між станами й верствами населення, включаючи самураїв, торговців, селян і релігійних діячів, та їх родинні стосунки [16, с. 136].

У праці "Соціальні структури в Японії періоду Токугава: відносини родини та суспільства" О. І. Удовиченко глибоко аналізує соціальні структури Японії періоду сьогунату Токугави (1603–1868), зокрема розкриває взаємозв'язки між родинними та суспільними відносинами того часу. Досліджує організацію родинних структур у контексті японського феодалізму, показує, як соціальні стосунки, засновані на патріархальних принципах, впливали на ширші аспекти соціальної організації та на сім'ю. Він аналізує, як родина функціонувала в межах соціальної ієрархії, зв'язків між більшими станами (самурайство, селяни, ремісники, купці) і як це впливало на побудову японського суспільства в цілому [45, с. 122].

Монографія "Сімейні відносини в традиційній Японії" І. Л. Вишні присвячена показу особливостей соціальних та сімейних структур традиційної Японії, зокрема організацію родини, роль жінки та чоловіка в суспільстві, а також взаємовідносини між поколіннями. Автор також розглядає вплив конфуціанства, буддизму та інших релігійних і філософських течій на формування сімейних норм і цінностей. Вона охоплює різні аспекти японської родини, зокрема шлюб, спадкові відносини, систему "патронажу" та роль жінки в підтримці сімейної структури, також порівнює традиційні сімейні моделі в Японії з іншими європейськими та азійськими культурами [21, с. 45-55].

Монографія А. Бондаря "Побут і звичаї Японії в період Токугава" присвячена детальному аналізу соціального та культурного життя Японії в епоху Токугави (1603–1868 роки), коли Японія була під владою сьогуна у час правління якого спостерігалася стабільність, процвітання та формування унікальної японської культури. У своїй праці він описує повсюдне життя людей, побутові звички, систему цінностей, а також культурні, релігійні та соціальні практики того часу. Звертає увагу на особливості соціальної структури японського суспільства, сімейні традиції, відносини між більшими класами та соціальними групами, а також розвиток культурних аспектів, таких як мистецтво, театр, література та релігійні ритуали [17, с. 245-250].

В цілому, українські дослідження з цієї теми є фрагментарними і не дають повного уявлення про побутові, соціальні та культурні аспекти сім'ї в ранньомодерній Японії, але вони відкривають важливі моменти, які слід враховувати при подальших дослідженнях.

Зарубіжна історіографія:

Японська історіографія

Японські історики значну увагу приділяли аналізу соціальних і правових аспектів шлюбу та сім'ї. На початку XX століття, з початком модернізації Японії, багато праць фокусувалося на впливі західних норм на сімейне життя в Японії. Класичні праці, як-от «*Hagakure: The Book of the Samurai*» Ямамото Цунетомо в основному стосуються філософських аспектів самурайського життя, однак вони також містять елементи, що дають уявлення про стосунки в самурайських родинах, зокрема щодо ролі жінок і дітей у сім'ї та вимог до поведінки жінки в межах патріархальної родини [13, с. 125].

У праці «Роль релігії в сімейній системі Токугава в Японії» М. Сакамото розглядає значний вплив релігії на сімейну структуру в період Токугава (1603–1868). Автор досліджує, як релігійні обряди, вірування та інститути сформували сімейні ролі, соціальну організацію та сімейні зобов'язання. Висвітлює зв'язок між конфуціанством, буддизмом і синтоїзмом та їхній вплив на повсякденне життя та сімейну динаміку. За допомогою цього аналізу автор зумів розкрити процес переплетення релігії та їх вплив на шлюбно-сімейні процеси [78, с. 167-178].

Книга "Соціальна структура Японії в період сьогунату Токугава" К. Насухарі присвячена дослідженню соціально-політичного устрою Японії в період Едо (1603–1868); розглядаються також аспекти шлюбу та сімейного життя як важливих елементів соціального устрою того часу. Сім'я розглядалася як основна соціальна одиниця, а шлюб — як обов'язок для збереження роду та зміцнення суспільних зв'язків. Укладення шлюбів, особливо серед самураїв,

часто залежало від політичних чи економічних мотивів і перебувало під контролем старших батьків або місцевої влади. Роль жінки зводилася до збереження домашнього порядку, виховання дітей і підтримки добробуту, хоча у селянських і торгових сім'ях жінки також працюють [37, с. 144].

Дослідження "The Transformation of Marriage and Family Life in Japan" авторства Кіширо Нісіді розкриває зміни в структурі шлюбу та сім'ї в Японії, зокрема в контексті соціальних, економічних та культурних трансформацій. Нісіда аналізує процес впливу як індустріалізації й урбанізації, на зміни в ролі жінок у суспільстві та державної політики на традиційні моделі країни. Окрему увагу приділено змінам шлюбно-сімейних відносин у ставленні людей шлюбу, зокрема, затримці шлюбу та більшій характеристиці кількості осіб, які не вступали у шлюб [69, с. 15-24].

Праця С. Сакурая "Гендер у Японії: історія та сучасність" є обґрунтованим дослідженням, присвяченим аналізу гендерних відносин в японському суспільстві та їх витоки в добу ранньої нової історії, зокрема, автор розглядає історичні аспекти формування гендерних ролей, вплив традицій, конфуціанства та соціокультурних норм [41, с. 10].

У праці «Шлюб і суспільство в Японії до XX століття» Х. Гото аналізує еволюцію інституту шлюбу в японському суспільстві, починаючи з давніх часів і до початку модернізації. Автор висвітлює такі проблеми, як роль сім'ї, традиційні обряди, вплив соціального статусу на шлюбні практики, а також гендерну динаміку в контексті суспільних змін [23, с. 154-180].

К. Фудзіварі у праці "Tokugawa Family Dynamics: Marital Relationships, Inheritance, and Political Power" досліджує соціально-політичні аспекти родинних відносин у період Едо (1603-1868), зокрема між чоловіками та жінками в родині сьогунів Токугава. Автор детально аналізує, як шлюбні союзи, дослідження та політичні стосунки між членами сім'ї Токугави впливали на стабільність та розвиток сьогонату, зокрема через династичну політику, управління спадщиною та розподіл влади в межах родини, також

досліджує, як шлюби використовувалися для зміцнення політичних альянсів та впливів. У роботі також розглядаються складні соціальні взаємодії, які виникали в родинях на основі цих шлюбних угод та політичних стратегій [51, с. 34-40].

С. Накано у дослідженні «The Role of Marriage in Japanese Society During the Tokugawa Era» з'ясував сутність інституту шлюбу в Японії періоду Токугави. У цю епоху розвинулися окремі соціальні структури та культурні практики, в тому числі ті, що стосувалися шлюбу. Дослідження Накано зосереджено на вивченні соціальної, економічної та політичної ролі шлюбу. Аналізує процес організації шлюбів, очікування, які покладалися на одружених осіб. Вважає, що вкотре шлюб допомагав підтримувати ієрархічну структуру суспільства Токугави [68, с. 5-15].

К. Мацумото звернув увагу на: «Соціальні зміни в японській родині у часи Токугави». Автор зосереджується на показі того як соціально-економічні умови, культурні традиції й державна політика періоду впливали на японську родину, її структуру та взаємовідносини між її членами. Автор зазначає, що сім'я й родина була організовані в структурі існуючої системи. З'ясовує як змінилися її ролі й функції через вплив розвитку економіки, зміни в аграрному виробництві й соціальної мобільності на становище жінок та дітей у родині [35, с. 17-29].

Ю. Ішикаві у праці «Релігійний вплив на шлюбно-сімейні традиції Японії: буддизм, синтоїзм і конфуціанство» досліджує вплив трьох основних релігійних течій — буддизму, синтоїзму і конфуціанства на формування та розвиток традицій шлюбних і сімейних відносин. Розкриває на конкретних прикладах як власне кожна з них впливала на поняття шлюбу, сім'ї, ролі жінки та чоловіка в родині, а також на обряди й церемонії, пов'язані зі створенням сім'ї, зокрема шлюбні обряди, святкування весілля. і відношення до народження дітей. Приділяє увагу синтезу релігійних принципів у повсякденному житті японців, висвітлюючи, як вони адаптовувалися до

практичних аспектів японської культури. Дослідження включає порівняльний аналіз, що дозволяє зрозуміти, як різні релігійні догмати (буддизм, синтоїзм та конфуціанство) формували соціальні норми та моральні принципи, що стосуються шлюбу та сім'ї, а також як це відображалось на японському суспільстві в історії [27, с. 88-99].

Західна історіографія

Західні дослідження на тему шлюбу та сім'ї в Японії зосереджуються на порівняльних аспектах, порівнюючи японське сімейне право з європейським або американським. Особливо важливими є роботи, які аналізують зв'язок між японським патріархатом і соціальною ієрархією. Зокрема книга «Women in Japanese History: The Role of Women in the Early Modern Period» авторства М. Джонсона є дослідженням жіночої ролі в Японії в період раннього нового часу (приблизно з 1600 до середини XIX століття). Вона дає глибокий аналіз соціального, культурного і політичного статусу жінок у цей період, розглядаючи їх роль у різних сферах життя, таких як родина, економіка, культура та релігія. Автор показує, як саме зміни в японському суспільстві — від політичних структур до економічних трансформацій — впливали на місце жінок у суспільстві. Вона розглядає, зокрема, як сімейні традиції, закони та соціальні норми обмежували або, навпаки, дозволяли жінкам займати певні позиції в суспільстві. Книга охоплює також різноманітні стратегії, які жінки використовували для того, щоб адаптуватися до і часто надавати внесок у культурні, економічні та політичні процеси, що мали місце в Японії того часу [59, с. 34-45].

Британська дослідниця Ліза Зіглер у своїй книзі "*The Influence of Samurai Culture on Family Practices*" досліджує взаємозв'язок між самурайською культурою та традиціями сімейного життя. Вона зосереджується на висвітленні того, як самурайський спосіб життя, його моральні принципи та соціальні структури проникали у повсюдне життя японських сімей, впливаючи на такі аспекти як роль батьків, виховання дітей та міжособистісні стосунки. Зіглер

розглядає різні елементи самурайської культури — від кодексу честі бусідо до практики, які існували в родинях самураїв, таких як шанування старших, передача знань та повага до авторитету. Вона також аналізує, як ці практики трансформувалися в контексті модернізації Японії та зміни в сімейних структурах [98, с. 66].

У праці американського дослідника Джона Фогеля «The Tokugawa Shogunate and Japanese Society» шлюб і сімейні відносини розглядаються як важливі соціальні та економічні інститути. Шлюб вважався не стільки особистим вибором, скільки соціальним контрактом, що укріплював родинні зв'язки і соціальний статус. Сім'я була патріархальною, з головною роллю чоловіка, а жінки мали обмеження свободи. Шлюб служив також для збереження майна та забезпечення спадкоємців. У загальному, шлюб і сім'я грав важливу роль у підтримці соціальної ієрархії та стабільності суспільства Токугава [50, с. 55-59]. У книзі «Japanese Family Systems: Change and Continuity» Сміт досліджує еволюцію сімейних структур у Японії, зосереджуючись як на змінах, так і на наступності всередині традицій сім'ї, а також традиційній сімейній системі. У книзі використано соціологічний та історичний підхід, досліджуючи роль сім'ї у формуванні та формуванні соціальних, політичних та економічних трансформацій у країні. Автор заглиблюється в різні аспекти японського сімейного життя, такі як шлюб, спорідненість, гендерні ролі та стосунки між поколіннями, розглядаючи вплив модернізації, індустріалізації та глобалізації. Дослідження Сміта підкреслюють, що, незважаючи на значні суспільні зміни, багато традиційних елементів сімейної структури зберігаються і в сучасній Японії, хоча й у модифікованих формах. Сміт торкається суперечностей між традиційними цінностями й всемогутнім тиском сучасного життя [83].

Робота " Japan's Medieval and Early Modern History: The Role of Family and Marriage" авторства Роберта Дж. Росса досліджує важливу роль сім'ї та шлюбу в контексті японської історії середньовіччя та раннього нового часу. Її зміст зосереджений на висвітленні процесу впливу інституту сім'ї та шлюбу на соціальну структуру суспільства, політику, культуру й економіку Японії в різні

історичні епохи. У дослідженні розглядаються традиційні японські сімейні практики, такі як патріархальне суспільство, ролі жінок і чоловіків у родині, а також значення шлюбу у підтримці соціальних та політичних зв'язків. Автор ґрунтовно аналізує зміни в сімейних структурах і шлюбних практиках [74, с. 13-27].

Праця К. Бейкера «The Samurai and Their Family Structures in Early Modern Japan» містить детальний аналіз стану самураїв, зосереджуючись на висвітленні їхніх сімейних структур протягом раннього нового часу (1600-1868 pp.). Цей період, який часто асоціюють із сьогунатом Токугава, відзначався стабільністю, спокоєм і суворою соціальною ієрархією, а також значними внутрішніми трансформаціями. Бейкер показує соціальні, культурні та політичні ролі, сімейні структури, які відігравали в житті самураїв. На відміну від загальновідомого образу самураїв як воїнів-одинаків, у книзі розкривається і сімейне життя, шлюб, успадкування та правонаступництво [47].

У книзі "Molding Japanese Minds: The Tokugawa Social Order and Its Influence on Modern Japan" Шелдон Гарон зазначає, що інститут шлюбу і сім'ї в Токугавську епоху зміцнився, що мало для соціальної стабільності та відтворення соціальної структури важливе значення. Шлюби часто укладалися не через особисті почуття, а для зміцнення соціальних і економічних альянсів, а родина виконувала функцію підтримки, зокрема через конфуціанські цінності, що визначали роль кожного члена родини, особливо в контексті порядку підпорядкування старшим. Сім'я була основним осередком в якому передавались моральні норми, такі як працьовитість та дисципліна. Ці традиції залишилися значними слідами в японському суспільстві, впливаючи на його модернізацію в наступні періоди [53, с. 11-30].

Історіографія проблеми шлюбу та сім'ї в Японії за період ранньомодерної епохи є багатогранною та різноманітною. Українські дослідження з цієї теми є обмеженими, але вони надають корисні загальні уявлення. Зарубіжна історіографія, зокрема японська та західна, більш розвинута і охоплює не лише

соціальні та правові аспекти, а й глибокий культурний контекст, що дозволяє краще зрозуміти зміни, які відбувалися в інституті шлюбу та сім'ї в Японії в період ранньомодерної епохи.

1.2 Огляд джерельної бази

Джерельну базу дослідження склали трактати, мемуари, літописи, хроніки, листи, міфи та пісні.

Трактати є важливими джерелами для вивчення соціальних норм і культури Японії в ранньомодерний період. Особливо важливими для дослідження шлюбу та сім'ї є трактати, що відображають моральні та етичні принципи самураїв, адже саме вони вели основну частину соціального життя того часу. Одним із них є **«Хагакуре: Книга самурая»** (XVIII ст.), написаний самураєм Ямамото Цунетомо. Він містить вказівки щодо правильності поведінки самураїв у побуті, їхніх моральних орієнтирів, а також акцентує на відданості та вірності. Зокрема, «Хагакуре» підкреслює важливість сімейних зв'язків і взаємної підтримки в контексті культури самураїв, де сім'я була осередком моральних та етичних норм [13,с.134]. Іншим важливим трактатом є **«Книга п'яти кілець» Мусасі Міямото**, яка фокусується на бойових мистецтвах, але також містить відомості про духовні практики самураїв і взаємозв'язки між родинами. Він допомагає глибше зрозуміти, як родинні стосунки впливали на соціальний статус та культурну роль самураїв, адже сім'я була однією з основних одиниць самурайського суспільства [5].

Особливу увагу варто звернути на трактати **Дайдодзі Юдзана** та **Ямамото Цунетомо «Бусідо»**. Вони висвітлюють не лише етичні принципи, як-от честь, лояльність, обов'язковість і дисципліну, але й уявлення про шлюб і сім'ю, що мають ключове значення для підтримання соціального порядку. У текстах наголошується на ролі сім'ї як основи соціальної стабільності, а розглядається як спосіб зміцнення кланових зв'язків і передачі спадщини. також, у **«Буденних установах для війни»** Дайдодзі Юдзан акцентує увагу на дисципліні в сімейних відносинах, а **«Хагакуре»** Ямамото Цунетомо підкреслює моральну роль сім'ї у формуванні самурая як носія кланових цінностей і традиційно [8, с. 230].

Мемуари

Мемуари, написані як чоловіками, так і жінками, є цінним джерелом інформації про особисті переживання та соціальні взаємозв'язки в родинях самураїв. Одним із таких творів є **«Жінка самурая: Автобіографія»**, написана дружиною самурая [1, с. 331 - 336]. Цей текст надає унікальний погляд на побут жінки в самурайському суспільстві та її роль у родині. Він проливає світло на роль жінки у підтримці сімейних традицій і моральних норм, що диктувались самурайським кодексом. У тому ж контексті варто згадати **«Любов самурая»**, що зображує інтимні аспекти життя самураїв, включаючи стосунки в шлюбі та роль жінки в цій системі. Автори акцентують увагу на тому, гомоеротичні стосунки що не тільки толерувалися, але й мали певну легітимність у суспільстві, особливо серед самураїв і буддійських монастирів. Вони вважалися не лише прийнятими, а й соціально значущими, після чого вони часто базувалися на принципах взаємоповаги, відданості та виховання молодших поколінь. Цей твір дозволяє зрозуміти не тільки соціальну роль самурая, але й внутрішню структуру його сім'ї, відносини з дружинами та взаємодію в родині [10, с. 67].

Літописи та хроніки

Літописи та хроніки дають багатий матеріал для вивчення соціальних, політичних та культурних аспектів життя самураїв. Одним із найдавніших джерел є **«Кодзікі»**, який, хоча й був ще написаний в VIII ст. і не містить прямої інформації про самураїв, є важливим для розуміння релігійних та культурних основ, що впливали на розвиток культури шлюбно-сімейних відносин. Зокрема, в ньому можна знайти орієнтації на ідеали честі та обов'язку, які пізніше стали основою для самурайського кодексу «Бусідо» [4]. Однією з найважливіших хронік для вивчення соціальних змін у Японії є **«Тайхекі»** (XIV ст.), яка описує громадянську війну та політичні зміни в Японії. Вона дає уявлення про зміни в самурайському стані, а також про те, як

війни та політичні інтриги впливали на структуру сім'ї самураїв та їх роль у суспільстві [12, с. 3 - 6].

Листи

Листи самураїв зберігають відомості про щоденне життя, сімейні стосунки та побут самураїв. Вони дають уявлення про їхні внутрішні переживання та соціальну відповідальність у рамках родини, а також допомагають краще розуміти роль чоловіків та жінок у шлюбі та родинному житті. Листування між самураями та їхніми родинами також може розкривати інформацію про родинні зв'язки, обов'язки та соціальні ролі [9].

Бусідо – кодекс самураїв

Кодекс Бусідо є одним з основних елементів культурної спадщини Японії і має значний вплив на уявлення про мораль та етику самураїв, включаючи їхню поведінку у шлюбі та родинному житті. У трактатах «Бусідо» основними принципами вважаються честь, вірність, чесність, мужність, відданість і шанобливе ставлення до роду. Ці принципи сформували уявлення про те, як самурай мав поводитися не лише на полі бою, але й у повсякденному житті, зокрема у відносинах з дружиною та дітьми. Бусідо наголошує на важливості підтримання моральної цілісності в усіх аспектах життя, що включає взаємодію в родині.

Певні аспекти Бусідо, наприклад, вірність та повага до старших, є важливими для розуміння структури родинних відносин, зокрема ролі жінки та чоловіка в японському суспільстві. У самурайських родинах вірність і повага до партнера вважалися не лише моральною обов'язковістю, а й ознакою характеру. Для самураїв, які слідували Бусідо, шлюби часто були організовані через союз класів або політичні інтереси, а не через особисті почуття, проте кодекс Бусідо підкреслював важливість моральної взаємодії і партнерства в родині [3, с. 330 - 340].

Міфи і пісні

Міфи є ще одними важливими джерелами для вивчення ранньомодерної Японії, оскільки вони часто містять у собі культурні уявлення про роль сім'ї та шлюбу. У них часто зображуються боги, герої та самураї, що мають важливе значення для розвитку соціальних інститутів, зокрема, інституту шлюбу. Наприклад, у міфах можна знайти зображення ідеальних подружніх відносин, що згодом стали основою для моральних ідеалів самураїв [2]. У міфах часто відображено ідеалізоване уявлення про родину та шлюб, яке мало вплив на поведінку самураїв та їхніх сімей. Зокрема, в японських народних піснях (кьокуши та генріку) часто зустрічаються мотиви родинної відданості та героїчної жертви заради родини чи роду. Багато з цих пісень стали основою для формування моральних норм, які потім транслиувались у трактатах та кодексах, таких як Бусідо [6, 11]. Міфи, наприклад, в образах японських богів або героїв часто ідеалізували стосунки між чоловіками і жінками, де взаємна підтримка і вірність у родині ставали центральними мотивами. Ідеали цих міфів та пісень допомагали формувати соціальні норми щодо того, як слід було поводитись у шлюбі, на яких засадах мав будуватися родинний союз, і які моральні обов'язки накладала на людину роль члена сім'ї [7, с. 275].

Джерельна база досліджень охоплює трактати, мемуари, літописи, хроніки, листи, міфи та пісні, які розкривають різні аспекти шлюбно-сімейних відносин у ранньомодерній Японії. Трактати, такі як «Хагакуре» та «Книга п'яти кілець», відображають моральні принципи самурайського суспільства, що вплинули на сім'ю. Мемуари, наприклад «Жінка самурая», висвітлюють побут та роль жінок у родині. Літописи, як «Кодзікі» та «Тайхекі», дозволять простежити культурні й соціальні зміни. Листи самураїв розкривають емоційні та практичні аспекти сімейного життя, а міфи і пісні формують ідеали, які вплинули на явлення про шлюб. Усі ці джерела дають змогу комплексно зрозуміти особливості сімейних відносин у цей період.

1.3 Методологічні засади дослідження

Методологічні засади дослідження шлюбу та сім'ї в ранньомодерній Японії (XVI–XVIII ст.) дозволяють глибше і об'єктивніше з'ясувати особливості

соціальних і культурних змін того часу включаючи сім'ю і шлюб. Робота базується на принципах історизму, системності, об'єктивності та всебічності.

- **принцип історизму** є ключовим у дослідженні оскільки дозволяє розкрити специфіку цих інститутів у контексті конкретного історичного періоду [20, с. 106]. Він передбачає аналіз соціальних, політичних та культурних умов, які впливали на формування шлюбно-сімейних відносин. Застосування цього принципу дало змогу зрозуміти, як політика сьогунату Токугави, соціальна ієрархія визначали роль сім'ї та її функції у суспільстві. Принцип історизму також допомагає простежити динаміку змін у сімейних традиціях, зважаючи на суспільні трансформації періоду. Завдяки цьому стає можливим відтворення повної та об'єктивної картини соціального життя ранньомодерної Японії, уникнувши спрощень і стереотипів.
- **принцип системності** — це підхід, який передбачає розгляд об'єкта дослідження як цілісної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів [36, с. 117]. Завдяки ньому вдалося дослідити шлюб і сім'ю, як частину цілісної системи суспільного життя в Японії. Цей підхід дозволяє розглядати їх не окремо, а у взаємозв'язку з іншими сферами: економікою, політикою, культурою та релігією. До прикладу, шлюб аналізується не тільки як особисті відносини, але і як соціальний механізм, який впливав на передачу майна, забезпечував спадковість і підтримував соціальний порядок. Принцип системності також допомагає зрозуміти, як зовнішні події чи зміни (реформи, війни, контакти з іншими країнами, релігіями) впливали на шлюбно-сімейні традиції.
- **Принцип об'єктивності** дозволяє оцінювати явища в їхньому історичному контексті, враховуючи особливості суспільних норм, цінностей і уявлень того часу. Також він вимагає враховувати протилежні точки зору або суперечності в джерелах, що дає змогу представити збалансовану картину історичних подій [20, с. 109].

реалізація цього принципу досягається через використання різноманітних історичних джерел: офіційних документів (шлюбних контрактів, законів бакуфу), щоденників, листування, художніх творів, а також етнографічних та релігійних текстів. Особлива увага приділяється критичному аналізу джерел, що дозволяє виявити можливі упередження, притаманні авторам або укладачам документів, і уникнути їхнього впливу на інтерпретацію. Принцип об'єктивності також вимагає врахування соціальних, економічних та політичних обставин, які формували роль шлюбу і сім'ї в тогочасному суспільстві. Наприклад, шлюб як інструмент соціальної мобільності чи укріплення кланових зв'язків розглядається без емоційної оцінки, а через його значення для збереження соціальної структури.

- **принцип всебічності** вивчення педагогічних процесів і явищ забезпечує успіх дослідження, оскільки кожний педагогічний феномен зв'язаний з іншими явищами, і його ізольоване, одностороннє вивчення приводить до помилкових висновків [24]. В контексті дослідження шлюбу та сім'ї цей принцип означає глибокий і комплексний аналіз з урахуванням усіх його аспектів та зв'язків із суспільством того часу. Принцип передбачає вивчення не лише юридичних і соціальних аспектів шлюбу, але й економічних, культурних, релігійних і політичних впливів, які формували шлюбно-сімейні традиції.

У ході дослідження застосовано як загальнонаукові, так і спеціалізовані історичні методи. Серед них варто відзначити методи аналізу та синтезу, дедукцію, аналогію та порівняння.

- **Метод аналізу** дозволяє розкласти складне явище на окремі компоненти для їхнього детального вивчення. У контексті роботи аналіз застосовувався до дослідження правових норм, соціальних функцій та

економічного значення шлюбу і сім'ї. Наприклад, шлюб розглядався через призму його юридичних аспектів, ритуалів та традицій, а також як інструмент підтримання соціальної структури. Аналіз історичних джерел — літературних текстів і сімейних записів — дав змогу краще зрозуміти, як ці інститути функціонували та еволюціонували в різних регіонах і серед різних верств населення. **Метод синтезу**, навпаки ж спрямовав на об'єднання окремих елементів в єдину картину. У процесі синтезу результати аналізу різних аспектів шлюбу та сім'ї зводилися воєдино, що дозволяло створити цілісне уявлення про їхню роль у суспільстві. Завдяки синтезу досліджуються взаємозв'язки між різними факторами — соціальними, економічними, культурними та політичними, — які впливали на шлюбно-сімейні традиції. Застосування аналізу та синтезу забезпечує системний підхід до дослідження, дозволяючи не лише детально вивчити окремі аспекти шлюбу і сім'ї, але й зрозуміти їх як цілісний феномен [24, с. 24].

- **метод дедукції** — це науковий підхід, що передбачає логічний перехід від загального до конкретного. У процесі дослідження він використовувався для висунення припущень чи висновків щодо конкретного явища на основі загальних закономірностей або теоретичних положень. У контексті роботи цей метод дозволяє застосувати загальні знання про соціальну структуру та інститути Японії до аналізу особливостей шлюбу і сім'ї, наприклад, для пояснення їхньої ролі у підтриманні соціальної ієрархії.
- **метод аналогії** — це метод, що базується на порівнянні об'єктів або явищ, які мають подібні ознаки, з метою перенесення знань про одне явище на інше. У дослідженні теми був використаний для порівняння шлюбно-сімейних традицій різних соціальних верств або регіонів, щоб виявити спільні риси й унікальні особливості.
- **метод порівняння** — це науковий підхід, спрямований на виявлення спільних і відмінних рис між різними об'єктами, явищами або процесами.

У контексті дослідження цей метод дозволив співставити шлюбно-сімейні практики різних регіонів, періодів, соціальних груп, а також аналізувати зміни, що відбулися у цих інститутах під впливом зовнішніх чи внутрішніх факторів. Наприклад, порівняння шлюбних норм між представниками самурайського та селянського станів допомагає краще зрозуміти їхню соціальну специфіку [24, с. 24-25].

До спеціально-історичних методів належать проблемно-хронологічний, історико-системний, історико-генетичний, історико-порівняльний, синхронний і діахронний підходи:

- **проблемно-хронологічний метод** — це науковий підхід, що передбачає дослідження конкретної проблеми або явища у його розвитку, враховуючи послідовність подій і змін у часовому контексті. Цей метод дозволяє вивчати історичне явище не як статичне, а як динамічний процес, що зазнавав змін під впливом соціальних, економічних, політичних чи культурних факторів [29, с. 46]. У роботі цей метод використали для аналізу еволюції шлюбу та сім'ї. Він дозволив дослідити, як змінювалися шлюбні традиції, сімейні ролі, правові норми та соціальні функції інституту сім'ї під впливом таких факторів, як централізація влади, політика Токугави, економічні зрушення чи релігійний вплив. Цей також сприяв виявленню ключових етапів розвитку інституту шлюбу і сім'ї, а також визначенню основних змін, які відбулися у відповідні періоди.
- **історико-системний метод** — це науковий підхід, який розглядає історичні явища та процеси як елементи єдиної системи, що перебувають у взаємозв'язку з іншими компонентами суспільного життя. Цей метод дозволяє аналізувати не тільки окремі події чи явища, але й їхню роль і функції у ширшому соціальному, політичному, економічному та культурному контексті. У межах роботи цей метод використовувався для вивчення шлюбу та сім'ї як загальної частини соціальної структури.

Застосування історико-системного методу дозволило насамперед визначити, як шлюб і сім'я впливали на організацію суспільства, передачу влади й майна, підтримання соціального порядку, а також як вони самі зазнавали впливу з боку політичних реформ, економічних змін чи релігійних ідеологій. Такий підхід забезпечує цілісне уявлення про шлюбно-сімейні традиції як невід'ємну частину суспільного розвитку Японії.

- **Історико-генетичний метод** — це науковий підхід, спрямований на дослідження походження, формування та еволюції історичних явищ і процесів. Цей метод дозволяє простежити, як виникало явище, які фактори впливали на його розвиток і яким чином воно змінювалося впродовж часу [29, с. 46 - 47]. Цей метод використали для аналізу виникнення та розвитку інституту шлюбу та сім'ї в цілому. Він дав змогу дослідити, як традиції та практики шлюбно-сімейних відносин формувалися під впливом суспільних, економічних і культурних факторів попередніх періодів, зокрема Середньовіччя, і як вони адаптувалися до нових умов. Використання цього методу сприяло розумінню не лише кінцевого вигляду шлюбно-сімейних традицій у ранньомодерний період, але й шляхів, які привели до їхнього становлення.
- **Історико-порівняльний метод** — це науковий підхід, що передбачає зіставлення історичних явищ або процесів з метою виявлення їхніх спільних рис, відмінностей та закономірностей розвитку. Цей метод дозволяє аналізувати подібності й унікальні особливості різних об'єктів у межах одного часу або в різні історичні періоди. Цей метод було використано для вивчення шлюбу та сім'ї шляхом порівняння їх із шлюбно-сімейними традиціями інших соціальних груп, регіонів чи країн. Наприклад, метод дозволяє порівняти особливості шлюбних звичаїв самурайського стану зі звичаями селянства, виявити регіональні відмінності у практиках укладання шлюбів чи в організації сімейного життя.

- **синхронний підхід** — це метод, який передбачає дослідження явища або процесу на певному етапі розвитку, без врахування його еволюції в часі. У цьому підході акцент робиться на вивченні явища як статичного елемента в межах конкретного часу, щоб виявити його структуру, складові частини і взаємозв'язки між ними. У контексті роботи цей підхід був використаний для аналізу шлюбно-сімейних практик певного періоду, наприклад, початку періоду Токугави, коли певні соціальні та правові норми вже стабілізувалися. Він дозволив досліджувати, як саме в цей момент функціонує інститут шлюбу і сім'ї, як організовуються відносини між статями, поколіннями чи соціальними групами, без урахування змін, що сталися до цього або після цього періоду.
- Діахронний підхід** — це метод, що зосереджується на вивченні явищ у розвитку, з урахуванням змін і етапів їх еволюції в часі. Він дозволив простежити, як явище змінюється протягом певного періоду, зокрема, як зміни в суспільстві, економіці, політиці чи культурі впливають на шлюбно-сімейні традиції. У рамках роботи діахронний підхід використовувався для аналізу еволюції шлюбу і сім'ї в Японії. Цей підхід дозволяє простежити зміни у шлюбних звичаях, правових нормах і соціальних функціях сім'ї під впливом історичних подій, таких як політичні реформи, економічні трансформації та зміни в релігійних уявленнях [36, с. 93].

Принципи та методи дослідження шлюбу та сім'ї допомогли комплексно та об'єктивно підійти до вивчення цього явища. Принципи історизму, системності та всебічності дозволили глибше розглянути історичні умови, соціальні структури та багатогранність шлюбно-сімейних традицій. Методи аналізу і синтезу допомогли детальніше вивчити складові явища та їх взаємозв'язки. Історико-системний та генетичний методи розглядають шлюб як частину більшої соціальної структури та досліджують його еволюцію, а проблемно-хронологічний підхід дає можливість вивчити зміни протягом часу. Завдяки

цим методам дослідження можна отримати глибоке й об'єктивне розуміння шлюбу і сім'ї.

У даному розділі роботи розглядаються ключові аспекти підготовки дослідження, зокрема історіографія, джерельна база та методологічні засади. Аналіз історіографії дозволив розробити основні підходи та напрацювання вивчення інституту шлюбу і сім'ї в Японії, окресливши науковий контекст досліджуваної теми. Огляд джерельної бази забезпечує різноманітність використаних матеріалів, що включають історичні хроніки, листи, міфи, трактати, які забезпечують всебічний аналіз проблеми. Методологічний підхід, що компенсує принципи історизму, системності, об'єктивності та всебічності, а також широкий спектр наукових методів, від аналізу та синтезу до історико-генетичного та порівняльного підходів, створив необхідне підґрунтя для комплексного вивчення теми.

РОЗДІЛ II. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РАННЬОМОДЕРНОЇ МОДЕЛІ ШЛЮБНО – СІМЕЙНИХ ТА ЇЇ ПРИКМЕТНІ РИСИ

2.1. Чинники формування підвалин японської моделі шлюбно – сімейних відносин на початку ранньомодерної доби

У ранньомодерній Японії (XVI–XVIII ст.) шлюб і сім'я мали важливе соціальне та культурне значення, яке вже було глибоко вкорінене в японській традиції, релігії та соціальній структурі. Традиційні уявлення про шлюб і сім'ю формувалися під впливом різних факторів, зокрема конфуціанського вчення, буддизму та синтоїзму [42, с. 34]. Помітну роль на становлення традиційної моделі шлюбно-сімейних відносин відігравало конфуціанство. Його принципи про важливість сім'ї та ієрархії вчиняли значний вплив на японське суспільство, а відтак і сім'ю, зокрема звертало увагу на важливість родинних зв'язків, почуття обов'язку перед батьками й старшими поколіннями. Ідеї про патріархальну сім'ю, де головою є старший чоловік (батька або чоловіка), стали основою для структури японських родин того часу [19, с. 56-57]. Буддизм вчинив помітний вплив на сімейні цінності, зокрема через ідеї про карму та переродження. Наприклад, для японців було важливим виконання обов'язку перед померлими родичами через поклоніння в родинних храмах, що було частиною сімейної релігійної практики [27, с. 55]. Синтоїзм значно вплинув на формування традиційної моделі шлюбно-сімейних відносин. Основи цієї релігії, такі як шанування предків, культу родини та віри в ками, визначали уявлення про сім'ю як осередок суспільства і шлюб як священний союз.

Ритуали очищення та благословення під час шлюбних церемоній підкреслювали сакральність подружнього життя. Синтоїзм сприяв утвердженню гармонії у шлюбі, вбачаючи в цьому з'єднанні двох частин єдиного цілого, об'єднаних турботою про майбутнє покоління [14, с. 78].

Не слід ігнорувати й значимості суспільних й економічних факторів. Адже встановленням на початку XVII ст. правління сьогунату Токугава, забезпечувало до початку XIX ст. стабільність економічного й політичного становища в країні, що вело до збільшення населення. Шлюб став важливим інструментом для забезпечення економічного та соціального статусу родини. Внаслідок чого сім'я виконує функцію не відтворення поколінь, але й для підтримки соціальних зв'язків, включаючи політичні та економічні альянси. [34, с. 176]

Важливою складовою моделі відносин виявився той фактор, що шлюб у ранньомодерній Японії був насамперед економічним і соціальним договором. Роль жінки в родині обмежувалась домашніми обов'язками та вихованням дітей, тоді як чоловік виконував функцію голови родини, що займався зовнішніми справами, включаючи економічні операції та соціальні зв'язки. Погляди на шлюб, таким чином, зводилися до засобу стабільності та добробуту родини [97, с. 98].

Важливу роль у формуванні уявлень про шлюб відігравали також соціальні норми та юридичні практики. Наприклад, він був частиною родинної стратегічної політики, де союзи могли укладатися не тільки на основі особистих почуттів, а й для зміцнення економічних або політичних позицій. У цей період широко практикувалися "сімейні шлюби", які були важливими для збереження родинного статусу та майна [66, с. 77]. Водночас сім'я була основною соціальною одиницею, яка виходила за межі простої домогосподарської організації. Родина була закорінена в патріархальному устрої, де чоловік, зазвичай старший чоловік або батько, мав основну владу. Для японців важливість полягала не лише в підтримці поколінь, але й у

збереженні сімейної лінії та спадкоємства [88, с. 187]. Для того, щоб забезпечити стабільність родини та її продовження, шлюб часто був договором, в якому основна мета полягала в народженні спадкоємців. Основною функцією шлюбу була не стільки романтична складова, скільки забезпечення родини нащадками, зокрема чоловічого роду, який міг продовжити сімейну лінію. Це ставало особливо актуальним для заможних або знатних родин, де спадкування майна було важливим [60]. Жінки у шлюбі й родині займали підлегле становище, їхнє основне призначення полягало в управлінні домогосподарством, народженні дітей і підтримці родинних зв'язків. Хоча зазвичай шлюб укладався через домовленості між родинами, але роль жінки була значною у внутрішній організації сім'ї. Її вплив обмежувався домашніми справами, проте водночас вона була центральною фігурою в процесах виховання дітей і збереження традицій [22, с. 67-70].

У ранньомодерній Японії шлюб мав важливе значення й для соціальної мобільності. Адже союзи укладалися не тільки на основі емоційних чинників, але й для досягнення економічної або політичної користі. Це було характерно для вищих прошарків населення, де шлюбні альянси допомагали зміцнювати політичні позиції або отримувати доступ до ресурсів [49]. Слід мати на увазі, що у ранньомодерний період існувало декілька різних форм шлюбу, кожен з яких мав свою соціальну та правову значимість. Це:

- шлюб між родинами - типовий шлюб для аристократичних та середніх верств, укладений заради стратегічних, політичних чи економічних міркувань. Вибір партнера часто залежав від родинних зв'язків і статусу, внаслідок чого у них відносини між подружжям часто починалися не з почуттів, а з обов'язку забезпечити продовження роду та сприяти економічному процвітанню родини [94, с. 345-365];
- Шлюб шляхом укладення угод. Вони відображали не лише бажання зберегти сімейне майно, але й відповідність збереження певних соціальних і культурних стандартів. Зазвичай мали характер угоди між

двома родинами, де рішення про укладення шлюбу приймалося не самими молодими людьми, а їхніми батьками або родичами [46, с.58-67];

- моногамні і полігамні. Хоча моногамія була переважною практикою, вищі верстви суспільства могли практикувати й полігамію, особливо у випадку необхідності продовження роду або для досягнення стратегічних цілей. Зокрема, самураї й представники правлячих кіл могли мати по кілька дружин або наложниць, а також різні рівні шлюбних союзів, що дозволяли створювати політичні альянси [65, с. 123].

Важливо зазначити, що у ранньомодерній Японії уявлення про шлюб та сім'ю не обмежувалися лише практичними і соціальними функціями. Важливим аспектом було також й ідеалізоване сприйняття шлюбу, яке розвивалося під впливом літератури, театру та мистецтва. У творах японських письменників та поетів можна знайти уявлення про шлюб як про союз не лише заради народження дітей, але й через переживання почуттів [89, с. 167]. Ідеї романтичного кохання, хоча і не були основним мотивом для укладання шлюбу, поступово почали набувати популярності. У XVII столітті, наприклад, у японських літературних творах починають розглядати любов як важливу складову шлюбу. Проте навіть тоді шлюб зазвичай залишався соціальним контрактом, в якому романтика мала скоріше вторинне значення [59, с. 76].

Японська модель шлюбно - сімейних відносин передбачала традиційну важливість підтримки родинної єдності та поваги до старших поколінь. Це було важливо для підтримки соціального порядку і стабільності, оскільки кожен член родини мав чітко визначену роль і обов'язки. Це, у свою чергу, створювало систему взаємної підтримки і залежності, де повага до батьків і старших була вищим моральним обов'язком [51, с. 254].

На початку ранньомодерної доби формування основ японської моделі шлюбно-сімейних відносин було обумовлене сукупністю соціальних, економічних, культурних та політичних чинників. Центральна роль у цьому процесі трансформувала суспільну ієрархію, що зміцнилася в період правління

сьогоунату Токугава. Прагнення до стабільності та соціального порядку вплинуло на формування патріархальної сімейної структури, в якій сім'я стала основною соціальною одиницею. Значний вплив на шлюбно-сімейні відносини мала також культурна традиція, що зберігала синкретизм релігійних уявлень (синтоїзму, буддизму і конфуціанства) та обрядовість, яка регулювала укладання шлюбів і підтримку сімейної гармонії.

2.2. Вплив релігійних уявлень на шлюб і сімейне життя

Як нами уже відзначалося, що відносини між чоловіком і жінкою, а також увесь загальний уклад родинного життя формувалися під впливом різних релігійних уявлень і навіть впливів християнства, яке з'явилося в середині XVI століття. Вони сприяли формуванню моральних норм і соціальних обов'язків, які визначали не тільки щоденне життя японців, а й їхні уявлення про шлюб та сім'ю [27, с. 88]. Так буддизм, який проник у Японію з Китаю та Кореї ще в середньовіччя, мав суттєвий вплив на моральні уявлення японців. Ось кілька основних його аспектів. Так, він наголошував на важливості дотримання доброчесності, яка впливає на карму людини та її майбутнє життя. Уявлення про карму мали вплив на шлюб, адже відносини між чоловіком і жінкою часто розглядалися як частина більшого космічного порядку, що залежить від дій у попередніх життях. Таким чином, через шлюб люди могли "очистити" свою карму або виконати свої моральні обов'язки [49, с. 76]. Він також пропагував ідею, що шлюби та сімейне життя повинні сприяти духовному розвитку кожного члена родини. Навіть при тому, що буддисти не бачили сім'ю як вищу мету життя, створення стабільної та гармонійної родини могло розглядатися як спосіб досягти внутрішнього спокою й досконалості. У буддистських храмах проводилися різноманітні ритуали, пов'язані з шлюбом і сім'єю, включаючи молитви за благополуччя пари, благословення для народження дітей та охорону

родинної гармонії. Такі ритуали мали важливе значення для духовної частини шлюбу [27, с.45-60].

Не можливо переоцінити значимість впливу синтоїзму, що і є автохтонною релігією Японії. Його також можна пояснити кількома важливими аспектами:

- шанування предків і родинні культури, що і було центральним елементом сімейного життя. Релігійні практики, пов'язані з поклонінням батькам і померлим родичам, часто виконувалися вдома, що допомагало зберігати та передавати родинні традиції. Родина була тим місцем, де духовне і соціальне злиття з попередніми поколіннями було надзвичайно важливим [65, с. 67-70];
- священність шлюбу який розглядався як священний акт, що з'єднує не лише двох людей, а й їхні родини, сприяючи тим самим збереженню родинної лінії. У ньому існували обряди, які благословляли новий союз, зокрема ритуали на святих місцях або в храмах, що сприяли духовному очищенню та благополуччю подружжя [40];
- Поєднання родинної гармонії та природніх сили. Саме у синтоїстських уявленнях велике значення надавалося гармонії з природними силами, що також переносилося на концепцію шлюбу. Важливо було, щоб родина не порушувала природний порядок, живучи в мирі і злагоді. Це створювало основу для того, щоб сім'я, як осередок, підтримував цей баланс у всіх сферах життя [87, с. 67-70].

Не має підстав й ігнорувати впливу конфуціанства на уявлення про шлюб і сім'ю в ранньомодерний період. Зокрема підкреслювало важливість ієрархії в родині. Чоловік визначався головою родини, а жінка мала підпорядковуватися йому. А вчення про покору батькам також накладалися на шлюб, вимагаючи від подружжя не лише виконувати свої ролі в родині, а й шанувати старших та

виконувати обов'язки перед предками [43, с. 33-35]. Хоча у конфуціанському контексті жінка вважалася важливим елементом родинної стабільності, все ж її роль в основному обмежувалася домашніми обов'язками й вихованням дітей. Й у моделі, що формувалася чоловік і жінка мали різні функції, але обоє були невід'ємними складовими великого соціального порядку, що й забезпечував стабільність суспільства [58].

З часу появи європейських місіонерів у середині XVI століття християнство також залишало свій слід у не традиційному розумінні шлюбу й сім'ї. Його вчення про моногамію та важливість шлюбу як сакраменту мало певний вплив на деякі японські інтелектуальні кола. Адже місіонери активно пропагували ідею моногамії як моральної основи шлюбу, що контрастувало з більш гнучким підходом до полігамії в японському суспільстві. Ці уявлення впливали на незначну частину японців, особливо серед еліт, хоча в цілому вони такі і не стали основою традиційного японського погляду на шлюб [26, с.350-355]. Зазначимо, що в Японії релігійні практики та обряди були невід'ємною частиною повсякденного життя сім'ї, і вони часто здійснювалися на підтримку стабільності родини та благополуччя її членів. Наприклад, буддистські молитви й ритуали в сім'ях були дуже важливими для підтримки гармонії у домогосподарстві та забезпечення японського розуміння щастя. Регулярні молитовні практики, включаючи зчитування сутр та принесення жертвоприношень, допомагали у підтримці благополуччя родини. Наприклад, влаштування спеціальних буддистських обрядів на честь померлих родичів мало на меті зміцнення зв'язку між поколіннями та очищення карми родини [33, с. 65-77]. Відзначимо також важливу роль у сімейному житті і синтоїстські обряди, зокрема тих, що проводилися для забезпечення плодючості та здоров'я. Свята на честь божеств, а також ритуали, які проводилися в домашніх святилищах (бата) або в місцевих храмах, допомагали родинам залучати божественну благодать і захист для майбутніх поколінь. Приміром, святкування (Shichigosan) — свята, яке відзначали для дітей у віці трьох, п'яти та семи років, відіграло важливе значення для зміцнення зв'язку між поколіннями і

підкреслення значущості родинної єдності [14, с. 135-145]. Синтоїстський обряд шлюбу передбачав не лише урочисте з'єднання подружжя, а й залучення благословення божеств на продовження роду. Під час весільних церемоній часто виконувалися традиційні обряди, такі як поклоніння перед святими деревами або приношення обрядів у храмах. Крім того, в деяких випадках для забезпечення гармонії та щастя в сім'ї проводилися спеціальні ритуали, спрямовані на залучення удачі та благополуччя для нових подружжя [86, с.256-267]. Визначальним виявлялися релігійні уявлення й у формуванні соціальних норм поведінки жінки у сім'ї, а також сексуального життя подружжя. Так, згідно конфуціанства, жінка мала проявити покірність й мала виконувати роль вірної дружини та матері, поважати чоловіка як голову сім'ї та виконувати свої обов'язки у родині без заперечень [95]. Зі свого боку, буддизм не забороняв сексуальних стосунків у шлюбі, проте пропагував стриманість і поміркованість і в цьому аспекті життя. Було сформовано ідею того, що шлюб і сексуальне життя є частиною циклу життя та карми, тому важливою була моральна чистота обох партнерів. Також жінки, не виключалися з духовного життя, але для них існували певні обмеження, зокрема через переконання про «нечистоту» жінки під час менструацій. Втім, на практиці, вони брали активну участь у релігійних обрядах, а також в родинних ритуалах, що виконувалися вдома. У синтоїстському контексті жінки, як і чоловіки, мали важливу роль у збереженні родинної гармонії та підтримці зв'язків з духами предків, хоча їхні релігійні ролі були дещо обмеженими порівняно з чоловіками [38, с. 45-66].

Відомо, що в Японії важливою частиною релігійних переконань було дотримання соціального порядку. Вони допомагали закріплювати соціальні ієрархії і визначали, що роль кожного члена родини є важливою для збереження й зміцнення цілісності та добробуту суспільства [83, с. 75-77]. Водночас підтримували встановлені норми ієрархії в сім'ї, де старші покоління (батьки та дідуся/бабусі) мали високе значення, а молодші — підкорялися цим авторитетам. Це допомагало створити гармонійний соціальний порядок, де кожен член родини мав чітко визначену роль. Дружина, наприклад, повинна

була проявляти максимальну повагу до свекрів, а чоловік — бути відповідальним за забезпечення родини. Адже подружжя було не лише важливим соціальним союзом, але й органічною частиною загального соціального порядку [28].

Буддизм, синтоїзм і конфуціанство визначали моральні норми, які формували відносини між чоловіком і жінкою, обов'язки кожного члена родини, а також релігійні практики, пов'язані з родинним життям. Шлюб розглядався як важливий соціальний та духовний акт, який допомагав підтримувати гармонію в родині, забезпечувати продовження роду та зміцнювати соціальний порядок. Ними формувалися й моральні орієнтири для життя подружжя, що мали слугувати прикладом чесноти та покорі, підтримуючи стабільність родини і, в більш широкому сенсі, суспільства. [82, с. 300-315] Згідно з конфуціанських принципів, шлюб був важливою складовою сталості суспільства, оскільки він був засобом забезпечення порядку в родині, а також підтримки продовження роду. Родина традиційно виступала його основним осередком. І його непорушність і добробут розглядалися основою соціальної упорядкованості. Подружжя мало виконувати обов'язки не лише щодо одне одного, але й перед старшими поколіннями, громадою і навіть перед божествами. Усі сімейні обов'язки: (народження дітей, догляд за батьками, виконання релігійних обрядів) сприймалися як священний обов'язок [94].

З погляду синтоїзму, шлюби й сімейні стосунки пов'язувалися з духовними зобов'язаннями. Родини мали поклонятися духам предків і вшановувати божеств, що сприяло збереженню духовної єдності між живими і померлими її членами. У цьому контексті шлюб вважався важливим для підтримки зв'язку з потойбічними силами, а відтак його укладення завжди мало також релігійний підтекст, пов'язаний із божественним благословенням на родину [54, с. 54-65]. Народження дітей і їх виховання були не лише важливими соціальними завданнями, але й мали глибокий релігійний вимір. Буддизм, синтоїзм та конфуціанство формували уявлення про дітей, їх роль у продовженні роду та духовному розвитку родини. Як у синтоїзмі, так і в буддизмі, їх народження

розглядалося як благословення, яке отримує родина від божеств. Продовження роду було не лише сімейним, але й релігійним обов'язком, адже діти вважалися важливими для збереження та підтримки традицій, культури і духовних зв'язків родини. Оскільки синтоїзм наголошує на взаємодії з природними силами і духами, благополуччя дітей вважалося свідченням того, що родина живе у гармонії з природою та божественними законами [14]. Їх виховання також мало релігійний підтекст. Особливо в конфуціанському контексті наголошувалася на важливості морального виховання і навчання дітей правильно поводитися, шанувати старших, виконувати обов'язки перед батьками і суспільством. Конфуціанські принципи моралі і сімейної гармонії формували основи для того, як дитина мала рости і діяти в майбутньому. Важливим було виховання дітей у дусі поваги до батьків, старших і до загальних моральних цінностей, що підтримували соціальний порядок [25, с. 23-26].

Хоча ранньомодерна Японія практикувала полігамні шлюби серед вищих станів, релігійні уявлення, зокрема вплив буддизму і конфуціанства, поступово формували концепцію моногамії як більш моральної і духовної практики [74, с.13-16]. Буддизм, попри те, що не заперечував повністю факти полігамії, все ж сприяв ідеї моральної чистоти і внутрішнього спокою, що важливо було і з погляду духовного розвитку. Це сприяло зміцненню концепції моногамії як моральної норми для деяких верств населення. Буддисти також підкреслювали ідею духовної рівності в шлюбі, що могло допомогти сприяти ідеї рівності чоловіка і жінки в родині [14]. Вчення конфуціанства розглядало шлюб як моральний союз між двома людьми, який мав забезпечувати стабільність родини і суспільства. Тому конфуціанці схилилися до моногамії, підкреслюючи важливість гармонії в подружніх стосунках і відповідальності чоловіка за свою родину. З часом це сприяло тому, що в більшості випадків для середнього і нижчого станів моногамія стала основною нормою [78, с. 40-46].

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що релігійні уявлення та обряди призвели до вирішальної ролі у формуванні уявлень про шлюб і сім'ю в ранньомодерній Японії. Буддизм, синтоїзм, конфуціанство, а

також християнство сприяли закріпленню моральних норм і соціальних обов'язків, які забезпечували стабільність родинного життя та загальносуспільного порядку. В свою чергу, буддизм підкреслював значення духовного розвитку в межах шлюбу, вплив карми на відносини та важливість гармонії в сім'ї. Синтоїзм акцентував увагу на священності шлюбу, поклонінні предкам і підтримці природного балансу, який забезпечував духовну єдність родини. А конфуціанство, зі свого боку, впроваджувало сувору ієрархію в родині, наголошуючи на покорі, виконуючи обов'язки перед старшими й важливістю стабільності як основи суспільства. Вплив християнства, і хоч був менш розширеним, вніс ідеї моногамії та морального зобов'язання подружжя. Отже, шлюб розглядався не лише як соціальний інститут, а й як духовний акт, що об'єднував родину, забезпечував гармонію між поколіннями й закріплював морально-етичні основи суспільного життя. Релігійні традиції створили багатогранну основу для формування сімейних цінностей, які залишаються актуальними й досі

2.3. Еволюція шлюбно - сімейних відносин

У ранньомодерній Японії сімейні відносини зазнавали значних змін, що були тісно пов'язані з політичними, економічними та соціальними трансформаціями. Зміни в сімейних структурах, шлюбі, ролях жінок і чоловіків відображали його загальну еволюцію суспільства [17, с. 12-13]. У цей період основною одиницею суспільства залишалася родина, але з часом вона все більше почала організовуватися навколо патріархальних принципів, що відповідало традиційній ієрархії. Оскільки Японія була поділена на численні князівства (володіння), сім'ї часто становили основу соціальної мобільності та політичної стабільності. Особливістю сімейної структури в Японії було те, що вона часто формувалася як патрілінійно, тобто спадкові права і обов'язки передавались через чоловічу лінію, що істотно впливало на шлюбні практики та розподіл власності [44]. У стані самураїв шлюб носив стратегічний характер: він часто слугував засобом зміцнення політичних альянсів або економічних позицій родини. Роль жінки в сім'ї також була визначена її місцем у соціальній

ієрархії. Вони, як правило, перебували під контролем чоловіків, і їхні обов'язки були здебільшого обмежені домашніми справами та народженням спадкоємців. Тим не менш, вищі соціальні прошарки іноді надавали жінкам певну свободу і можливість брати участь у соціальному житті або навіть у політиці через шлюб [81, с.55-58].

У період правління сьогунату Токугава (епоха Едо) відбулося значне зміцнення патріархальних сімейних структур. Адже стан самураїв став дуже стійким, і їхні відносини з родинами ставали дедалі більш формалізованими. Шлюб нерідко розглядався як інститут для укріплення родинних інтересів, а не як особисте почуття. Протягом цього часу встановлювались суворі правила щодо шлюбу та сімейних обов'язків, включаючи правила для укладання шлюбів, організації спадкування і визначення ролі жінок у родині. Важливим елементом ставала система (сімейного реєстру) - (кудомо), яка служила для фіксації родинних зв'язків та передавання майна. З іншого боку, міські та торгові родини, зокрема в таких містах, як Едо (сучасний Токіо) та Осака, могли бути менш обмеженими в своєму підході до шлюбу та родинних відносин, оскільки вони більше залежали від економічного успіху, ніж від підтримки старих родових традицій [79, с. 36-39].

Шлюбні практики також зазнали змін в цей період. Наприклад, традиція (оміяі) - (організовані шлюби через посередників) залишалася важливою протягом більшої частини цього часу. Традиційні шлюби часто укладалися з метою зміцнення соціальних та економічних позицій сімей, і навіть коли люди могли мати романтичні почуття один до одного, це не було визначальним фактором при виборі партнера. З часом зростала важливість шлюбів серед торгових станів (сейбу) та серед заможних селян, хоча серед самураїв також зберігалася традиція пошуку відповідних родин для укладання шлюбів, що сприяло стабільності сімейних відносин та зміцненню соціальних позицій [42, с. 66-67].

Відзначимо той факт, що держава активно впливала на еволюцію сімейних відносин. У межах реформ Токугава, спрямованих на стабілізацію соціально – політичної системи, було прийнято ряд законів і норм, що регулювали питання спадкування, шлюбів і роль жінок у родині. На практиці це часто означало посилення контролю над родинами з боку держави і місцевих владних структур. Зміни в економічному розвитку також вчиняли свій вплив на сімейні відносини. Розвиток міст, торгівлі та мережі доріг підвищували мобільність людей, і це дозволяло деяким сім'ям розширювати свої межі та встановлювати нові соціальні зв'язки [77, с. 65-67]. Для багатьох соціальних станів, зокрема самураїв і торговців, шлюб стає важливим інструментом зміни соціального статусу або збереження його стабільності. Це особливо стосувалося нижчих самурайських та торгових родин, де він міг слугувати засобом зміцнення економічного становища або налагодження корисних політичних зв'язків. У таких родинах шлюб часто сприймався не як особистий вибір, а як соціальна угода, спрямована на зміцнення позицій родини в суспільстві. Тому шлюб між членами родин, які належали до різних соціальних прошарків, був рідкісним, але можливим. Наприклад, для бідніших самураїв шлюб з родиною багатого торговця міг стати шансом піднятися в соціальному статусі [87, с. 40-50]. Як уже зазначалося, роль жінки в родині переважно обмежувалася домашніми обов'язками й народженням дітей, особливо в родинах самураїв і землевласників. Важливим було те, що вона повинна була забезпечити спадкоємця, котрий продовжив би родову лінію. У багатьох випадках це ставало визначальним фактором для її статусу в родині та суспільстві. У той же час, жінки з привілейованих родин, зокрема самурайських, іноді мали більше свободи, ніж жінки з нижчих прошарків. Вони могли брати участь у політичних або культурних процесах через їхній статус у родині. Наприклад, дружина або мати високо посадовця часто мала певну політичну вагу, оскільки її відносини з іншими родинами могли допомогти зміцнити позиції її чоловіка або сина. У міських родинах серед торговців (чо-дзін) жінки також грали важливу роль, особливо в управлінні сімейним бізнесом. Жінки могли брати участь у веденні

торгівлі або фінансових справах родини, що ставало важливим фактором в їхньому соціальному статусі [58, с. 156-167]. Особливо важливою була роль (сімейного голови) — зазвичай це був батько або старший чоловік у родині, котрий мав право приймати рішення щодо шлюбу своїх дітей, організовувати їхні майбутні угоди та контролювати спадкування. Батьки вели переговори про шлюб своїх дітей, часто за допомогою посередників, і рішення про шлюб було, в першу чергу, економічним або політичним [97]. Шлюбний контракт — особливий письмовий або усний договір, укладений між родинами, визначав обов'язки та права обох сторін. Він був важливим як з юридичної, так і з моральної точки зору. Якщо один із подружжя порушував умови договору (наприклад, зраджував або не виконував фінансових зобов'язань), це могло призвести до серйозних наслідків, включаючи розлучення або навіть пониження в соціальному статусі. У разі розлучення чоловік, як правило, мав право вимагати повернення майна та розірвати шлюб, тоді як жінка не мала таких прав. У родинах самураїв, де важливу роль відігравала стабільність і продовження роду, розлучення було дуже рідкісним [70, с. 56-66].

Однією з ключових проблем, з якою стикалися японські родини, було (успадкування майна). Згідно з патрілінійною системою, спадок передавався через чоловічу лінію. Це означало, що жінки не мали права на спадщину, за винятком випадків, коли в родині не було чоловічих спадкоємців. Однак коли жінки могли відігравати важливу роль у збереженні родинного майна. Наприклад, у сім'ях самураїв жінка могла бути опікуном або законним представником родини, якщо чоловік був мертвий або недієздатний. Це мало велике значення для збереження стабільності родинних інтересів та бізнесу [57]. Зміни в економічній та політичній ситуації, зокрема в період (пізнього сьогунату), призвели до зміни соціальної структури і ролі сім'ї. З розвитком міст, торгівлі та зростанням класу (чо-дзін) (міські торговці) стали виникати нові форми родинних відносин, що менше залежали від патріархальних традицій. У міських умовах шлюбні стосунки стали менш обмеженими соціальними нормами, і більшу роль стали відігравати економічні міркування.

Водночас у сільських районах, де традиції родини та патріархату зберігалися більш консервативно, шлюб і сімейні відносини продовжували визначатися стабільністю та збереженням роду [48, с. 26-45].

Розвиток економіки в Японії в період між XVI та XVIII століттями також суттєво вплинув на зміни в сімейних відносинах. Зокрема, зміни у сфері сільського господарства, торгівлі та промисловості сприяли перетворенню традиційних родинних структур і ролей. Процес урбанізації, особливо в період Едо, виявився важливим фактором у зміні сімейних структур. Міста, такі як Едо (Токіо), Осака та Кіото, стали центрами торгівлі, де зростала чисельність торговців та ремісників. Урбанізація призводила до того, що сільські родини починали втрачати свою аграрну самодостатність і ставали більш залежними від економічної активності в містах. Зростаюча роль (торгових родин (сейбу)) впливала на інститут шлюбу: при укладанні шлюбів між родинами почали переважати економічні інтереси (обмін майном, створення нових торгових контактів), а не лише родинні або політичні міркування. Це стало частиною процесу соціальної та економічної мобільності, коли навіть люди з низьких соціальних верств могли піднятися через шлюб або успішну торгівлю. [73, с. 145-167]

У сільських родинах економіка продовжувала базуватися на сільському господарстві. Оскільки тут важливою була робоча сила, шлюб і народження дітей також часто трактувались як необхідність для забезпечення майбутнього сільськогосподарського виробництва. У багатьох випадках сільські родини надавали перевагу великим сім'ям, оскільки це допомагало забезпечити достатню кількість робочої сили для обробки землі. Родини також прагнули зберегти свою земельну власність, тому шлюб та спадкування майна часто були предметом ретельних переговорів і угод між сім'ями, аби уникнути поділу земель між численними спадкоємцями [70].

Шлюби і сімейні практики мали велике значення для стабільності ієрархічної структури суспільства, відображаючи, з одного боку, соціальні

норми та політичні реформи, а з іншого – більш гнучкі соціальні та економічні умови, які поступово змінювали динаміку сімейних відносин у країні [74, с. 33-45].

У ранньомодерній Японії сімейні відносини відображали складний процес трансформації суспільства. Родина залишилася основною соціальною одиницею, але її структура стала більш патріархальною, з особливим акцентом на передачі спадку через чоловічу лінію. Шлюб виконував стратегічну роль, обслуговуючи інструментом зміцнення політичних альянсів та економічних позицій, особливо серед самураїв і торговців. Роль жінок обмежувалася домашніми обов'язками та народженням спадкоємців. Економічні зміни й урбанізація сприяли гнучкості шлюбних практик у міських родин, тоді як у сільських зберігалися традиційні моделі. Сьогунат Токугава посилював патріархальні норми, регулюючи шлюбні та спадкові практики, перетворюючи сім'ю на інструмент соціальної стабільності.

В даному розділі роботи було проаналізовано процес становлення та розвитку ранньомодерної моделі шлюбно-сімейних відносин у Японії. Вона сформувалася під впливом сукупності соціальних, економічних, культурних і політичних чинників. Важливою складовою цього процесу була трансформація суспільної ієрархії, що набула стійкості за часів правління сьогунату Токугава. Прагнення забезпечити стабільність і соціальний порядок сприяло закріпленню патріархальної структури, у якій сім'я стала основною соціальною одиницею. Водночас значний вплив мала культурна традиція, яка поєднувала релігійні уявлення синтоїзму, буддизму і конфуціанства, зберігаючи обрядовість, що регламентувала укладання шлюбів і підтримання гармонії в сімейному житті. Також варто відзначити поступову трансформацію моделі з акцентом на патріархальні структури. На початку ранньомодерного періоду шлюб мав характер політичного чи економічного союзу, але з часом зросло значення внутрішньо-сімейних відносин і гармонії. Водночас зафіксовано вплив зовнішніх факторів, таких як урбанізація, що вносила зміни в традиційну організацію сімейного життя. Таким чином, шлюбно-сімейна модель

ранньомодерної Японії сформувалася на перетині традиційних цінностей і нових соціокультурних викликів, зберігаючи при цьому свою унікальну національну специфіку.

РОЗДІЛ III. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ШЛЮБНО – СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ В ЕПОХУ СЬОГУНАТУ ТОКУГАВИ (1603 – 1868 рр.)

3.1. Гендерні стереотипи у традиційній японській сім'ї

У період сьогунату Токугави (1603-1868 рр.) японське суспільство вже було глибоко ієрархічним і структурованим, з чітким розподілом ролей за статевою ознакою. Гендерні стереотипи визначали соціальні функції чоловіків і жінок, які обмежували можливості самовираження та розвитку особистості в межах традиційної японської сім'ї. У традиційній японській сім'ї чоловік займав домінуючу роль, був главою родини, який відповідав за економічне благополуччя та соціальний статус родини. Це включало роль керівника господарства, забезпечення фінансів, а також захист родини в соціальному і юридичному контексті. Чоловіки вважалися носіями патріархальних цінностей і зберігачами традиційних норм [62, с.67-78]. Його обов'язки включали:

- забезпечення родини та управління її майном;

- визначення шлюбних альянсів, які не завжди ґрунтувались на почуттях, але були важливими з погляду соціальної мобільності та підтримки родинних зв'язків;
- збереження престижу сім'ї, що включало відповідальність за моральний та соціальний статус [26, с. 356-370].

Роль жінки у суспільстві цього періоду продовжувала бути значно обмеженою порівняно з чоловіками. Вона, зокрема в селянській або самурайській родині, була в основному відповідальною за домашнє господарство та виховання дітей. Від неї очікувалось виконання певних традиційних обов'язків, таких як приготування їжі, прання, підтримка порядку в домі, а також підтримка родинних зв'язків [38].

До основних характеристик гендерної ролі жінки належали:

- підкорення батькові (в дитинстві) і чоловікові (після заміжжя);
- виховання дітей, зокрема синів, і навчання їх традиційних цінностей та поведінки;
- підтримка гармонії у родинному житті, обов'язок уникати конфліктів і виконувати роль «обслуговуючої» сторони в родині. Жінки, особливо в родинах самураїв, були змушені підтримувати високі стандарти моральності та чесноти, такі як "чистота", "покоря" та "відданість". Це часто обмежувало їх права та свободи в соціальному та громадському житті [59, с. 260-280].

Гендерні стереотипи в японському суспільстві того часу мали глибокий вплив на соціальну структуру та міжособистісні стосунки. Вони закріплювали патріархальні норми, де влада чоловіків над жінками була абсолютною. Це призводило до того, що жінки, попри свою важливу роль у веденні домашнього господарства, не мали реальних прав у політичному та суспільному житті. Сім'я була організована так, що жінка була залежною від чоловіка, що обмежувало її свободу та можливості для розвитку. Завдяки системі

«конфуціанських» цінностей, яка була втілена в суспільстві сьогунату, роль жінки сприймалася як доповнення до ролі чоловіка, але не як самостійна або рівноправна. З одного боку, це дозволяло забезпечити стабільність і порядок у родині, з іншого — не сприяло особистісному розвитку жінок поза межами родини. З часом ці стереотипи стали основою для соціальних трансформацій, які почалися в період Мейдзі (1868 р.), коли відбулося перше велике оновлення ролей у суспільстві, зокрема у відношенні до прав жінок [50, с. 111-134]. Жінка часто розглядалася через призму її ролі в родині, як матері, дружини та «бережниці домашнього вогнища». Її соціальний статус і поведінка були підпорядковані строгим конфуціанським нормам, що акцентували важливість виконання традиційних обов'язків і підкорення авторитету чоловіка та старших членів родини. Однак, попри ці обмеження, роль жінки в японському суспільстві була не тільки пасивною, а й важливою в контексті сімейних та соціальних відносин [50, с. 136]. Режим зміцнив погляд на шлюб, як правило соціальний контракт, а не акт романтичного вибору чи особистих почуттів. Для жінки він був важливим етапом у житті, адже забезпечував її місце в соціальній структурі та визначав її статус. Вона вступала в шлюб не лише заради створення родини, але й для зміцнення соціального становища та економічної стабільності своєї родини. Важливість династійних зв'язків, родинної честі та соціального престижу була ключовою у виборі партнера, а рішення про шлюб часто приймали батьки або родичі, а не сама молода. Шлюб того часу був не тільки особистим, а й політичним і економічним альянсом. Це означало, що жінки були інструментами, через яких родини укріплювали свої соціальні позиції або забезпечували спадкоємність у родовому бізнесі чи землеволодінні. У багатших з них, таких як самураї, шлюб міг навіть мати вплив на політичну стабільність або військові стосунки [92, с. 260-288].

У традиційній родині часів сьогунату Токугави існувала чітка ієрархія, що визначала місце кожного члена сім'ї. Усі чоловіки, незалежно від віку, займали більш високі соціальні позиції в родині, ніж жінки. Глава родини (зазвичай батька або чоловіка) мав право приймати важливі рішення, а жінка підкорялася

його волі, зокрема в питаннях господарювання, виховання дітей і навіть в економічних питаннях, якщо це стосувалося витрат або майна. Жінки в родинах самураїв мали специфічні обов'язки, пов'язані не тільки з домашнім господарством, але й з підтримкою репутації чоловіка. Вони виконували не лише традиційні жіночі обов'язки, але й були носіями моральних і культурних стандартів, які диктувались конфуціанським вченням. За допомогою жінок зберігалася честь родини, тому вони мали бути вірцевими у всьому — від ведення господарства до дотримання норм поведінки. [82]

Виховання дітей було важливим аспектом життя жінки, особливо в самурайських родинах, де від дітей вимагалось не тільки поважати батьків і старших, але й дотримуватися суворих соціальних норм і конфуціанських принципів. Мати вчила дітей моральним і етичним принципам, формуючи в них основи поваги до традицій, сімейних цінностей та соціальних норм. Виховання синів було особливо важливим, оскільки саме від них залежало продовження роду і збереження сімейної гідності. Дочки, в свою чергу, виховувалися для того, щоб стати хорошими дружинами та матерями. Це означало, що їх навчали основам ведення домашнього господарства, а також необхідним культурним навичкам, таким як каліграфія, музика, чайна церемонія, що мали служити вищому стандарту моральності та етикету [69, с. 45-67].

Хоча мати та дружина не мали реальної політичної чи юридичної влади, але їх роль для підтримки сімейної стабільності була надзвичайно важливою. Дружина повинна була виконувати свої обов'язки мовчки, підтримуючи мир у домі та виконуючи роль «оберігача» родинних традицій і моральних норм. Це включало не лише догляд за дітьми та виконання господарських обов'язків, але й захист сімейної репутації в суспільстві [69, с. 67-69].

Попри суворі обмеження та чітко визначену роль жінки в родині, впродовж епохи Токугави почали з'являтися ознаки соціальних змін. Поява нових станів (міщанства), розширення економічних можливостей для жінок

(особливо в містах, де вони могли займатися торгівлею або ремеслом) поступово зміщували традиційні уявлення про жіночу роль у суспільстві. Також варто зазначити, що незважаючи на існуючі обмеження, жінки мали можливості впливати на родинні справи в межах власного оточення. Наприклад, дружини самураїв часто брали на себе управлінські функції під час відсутності чоловіків, а також могли бути важливими порадиниками для своїх чоловіків у вирішенні сімейних чи економічних питань. Таким чином, у традиційній японській родині періоду Токугави жінка виконувала важливу роль у збереженні моральних, культурних і соціальних норм, але її свобода була обмежена соціальними стереотипами та структурами, що визначали її місце в родині та суспільстві [80].

Перша половина епохи Токугави була періодом стабільності, однак з часом зміни, пов'язані з економічними, соціальними та культурними факторами, поступово почали впливати на традиційну сімейну структуру. Система родини, яка базувалася на принципах патріархальної ієрархії, поступово зазнавала змін через розвиток нових соціальних класів, зокрема міщанства, та розвиток економіки в містах. Трансформація сімейної структури в епоху Токугави вплинула як на роль жінки, так і на соціальні функції сім'ї в цілому. Існувала чітка ієрархічна структура, де чоловік був головою родини, а жінка підкорялася йому, виконуючи роль опікунки домашнього вогнища та виховательки дітей. Зазвичай родина була багатоквартирною (розширеною), де жили не тільки батьки та діти, але й інші родичі — батьки чоловіка, старші брат або його родина. Така організація була традиційною для самурайських та землеробських родин, ідея яких полягала в збереженні єдності родоводу і спадкоємності через кілька поколінь [35, с. 45-78].

Основними особливостями структури традиційної японської сім'ї були:

- патріархальність: чоловік або батько був головою родини, що визначав основні рішення;

- Сімейна ієрархія: старші родичі (в першу чергу батьки чоловіка) мали велику владу в питаннях, пов'язаних із шлюбом, спадщиною та вихованням дітей;
- Збереження родової лінії: жінка в сім'ї вважалася відповідальною за народження синів, оскільки лише син міг продовжити родовід. У традиційній японській родині існувала чітка концепція ролей для кожного члена родини, що не давала можливості для особистісної самореалізації жінок або дітей, окрім виконання своїх соціальних функцій [73].

Впродовж XVII ст., з розвитком економіки та зростанням чисельності міського населення, японське суспільство переживало важливі зміни. Особливо в містах, таких як Едо (сучасне Токіо), стали зростати нові соціальні верстви — міщани, купці, ремісники. Вони привносили нові моделі сімейних відносин, відмінні від традиційних сільських або самурайських. Одним із важливих факторів, що вплинули на зміну сімейної структури став розвиток економіки міських центрів. Міщанські родини, особливо в середовищі купців і ремісників, виявили більшу гнучкість у своїй організації. Жінки в таких родинях могли брати участь у бізнесі, і часто були активними в управлінні сімейними фінансами або виробництвом, що надавало їм певний рівень економічної незалежності. Проте навіть у цих родинях загальні патріархальні норми залишалися домінуючими [40, с. 34-46].

У самурайських родинях та родинях з аристократичним соціальним статусом шлюб залишався важливим соціальним контрактом, який був часто визначений сімейними чи навіть політичними інтересами. Однак з розвитком міщанських сімей спостерігалися зміни в підходах до шлюбу [47, с. 66-68]. У більшості випадків, особливо в аристократичних та самурайських колах, шлюб укладався через домовленості між родинами. Цей шлюб часто не мав нічого спільного з романтичними почуттями, але був важливим для зміцнення економічних або політичних зв'язків. Жінки часто не мали права на

самостійний вибір партнера. У міщанських колах, де жінки могли брати участь у родинних бізнесах, шлюбні стосунки іноді були більш гнучкими і не завжди визначалися тільки сімейними угодами. Тут також зростала роль любові та взаєморозуміння в подружньому житті, хоча соціальні норми все ж залишалися важливими. У самурайських та аристократичних родинах чоловік міг мати кілька дружин або наложниць, але це не було правилом для більшості міщан чи селян. Система відносин з наложницями ускладнювала сімейну структуру, оскільки існувала велика кількість неповнолітніх спадкоємців, що часто викликало суперечки за спадок та родинні конфлікти. [35]

Сімейна структура та роль жінки в родині також зазнали змін під впливом економічного розвитку та соціальних змін. Протягом епохи Токугави жінки з міщанських родин, зокрема, почали брати більш активну участь у веденні бізнесу, що дещо розширювало їх права та можливості. Вони мали можливість розпоряджатися фінансами та ресурсами родини, хоча їхня основна роль в родині все одно залишалася в межах традиційних функцій — материнства та ведення домашнього господарства. З розвитком міського середовища зростала і роль жінки в культурному житті, оскільки жінки активно брали участь у збереженні та розвитку японських мистецтв, таких як театри кабукі, каліграфія та чайна церемонія. Це також давало певний простір для самовираження, хоча й за умови підпорядкування загальним культурним та соціальним нормам [49].

Згодом, з кінцем періоду Токугави та початком епохи Мейдзі (1868 р.), японське суспільство пережило великі зміни, які вплинули на шлюбно-сімейні відносини. Під час реформ Мейдзі, коли Японія відкрита для західних впливів, було започатковано нові правові та соціальні норми, які значно змінили роль жінки в сім'ї та суспільстві. Трансформації, розпочаті в цей період, стали основою для більш рівноправного ставлення до жінок у родині і за її межами, хоча цей процес зайняв ще кілька десятиліть [66, с. 38-43].

Епоха сьогунату Токугави була часом глибокої стабільності, але і початком важливих змін у соціальній організації родини. Структура родини в цей період

зазначалась патріархальною, з чітко визначеними ролями для чоловіків і жінок. Чоловік був головою родини, а жінка виконувала роль опікунки домашнього вогнища та виховательки дітей, зберігаючи сімейні традиції і моральні норми. З розвитком економіки, соціальні структури стали більш гнучкими, і це дало жінкам більше можливостей для участі в суспільному та економічному житті, хоча їхня роль в родині залишалася обмеженою традиціями. [76, с. 167-173]

Гендерні стереотипи мали глибокий вплив на соціальні ролі в традиційній японській сім'ї, закріплюючи патріархальну ієрархію та обмежуючи можливості для самовираження як чоловіків, так і жінок. Чоловік був домінуючим членом родини, відповідальним за економічне благополуччя та соціальний статус, тоді як жінка, хоча й виконувала важливу роль у веденні домашнього господарства та вихованні дітей, була підкорена авторитету чоловіка й обмежена в його правах поза родинною. Роль жінки у суспільстві цього періоду визначалася нормами, які акцентували важливість покорі, чистоти та відданості. Однак, з розвитком економічних та соціальних змін у міських центрах, особливо серед міщанських класів, жінки почали здобувати більшу економічну незалежність і більше можливостей для участі в суспільному житті, хоча соціальні норми все ще залишалися домінуючими. Традиційні стереотипи поступово стали основою для майбутніх змін, які почали з'являтися вже в епоху Мейдзі, зокрема в контексті прав жінок та їхньої участі в суспільних процесах.

3.2. Поява нових тенденцій шлюбно-сімейних стосунків у самурайському стані

У період сьогунату Токугави відбулися значні зміни у соціальній та сімейній структурі, зокрема серед самураїв. Це був час стабільності та соціальної ієрархії, що призвело до виникнення нових тенденцій у шлюбно-сімейних відносинах серед самурайського стану. Самураї, як правлячий стан, зберігали особливу увагу до родинних зв'язків, оскільки їхні соціальні позиції та статус значною мірою визначалися через сімейні зв'язки та відданість клану.

У той час як для більшості японців шлюб був скоріше економічним чи практичним союзом, для самураїв він мав глибше значення, пов'язане із забезпеченням політичної стабільності клану. Шлюб часто використовувався як засіб укріплення альянсів і розширення впливу кланів [55].

Шлюби серед самураїв здебільшого були укладалися через посередників — шлюбних агентів або за допомогою родичів. Важливими факторами при виборі партнера були не лише індивідуальні якості, а й соціальний статус, фінансове становище, а також вигоди для клану. У багатьох випадках шлюби укладалися в межах одного соціального кола або навіть конкретного клану, щоб зміцнити позиції та зберегти політичний контроль [57, с. 189-200]. Роль жінок у самурайських родинах була двоїстою. З одного боку, вони були важливими носіями родової традиції і займалися вихованням дітей, особливо синів, які повинні були продовжувати традиції сім'ї та служити своєму клану. З іншого боку, вони могли мати значний вплив на внутрішні справи родини, особливо у випадку вдови або старшої жінки, яка фактично управляла домом, якщо чоловік був відсутній через військову службу або інші причини. [21, с. 112-115]

Незважаючи на існування офіційних шлюбів, в самурайському стані поширеним було багатоженство, хоча в більшості випадків лише вищі представники самурайського класу могли дозволити собі кілька дружин або наложниць. Однак для нижчих самураїв така практика була недоступною через обмеженість ресурсів. Крім того, наложниці могли бути важливими для збереження союзу між кланами або для продовження роду [72, с. 134-145].

Протягом епохи Токугави спостерігався розвиток більш формалізованих шлюбних обрядів, зокрема зростала роль ритуалів і церемоній, що підкреслювали важливість шлюбної єдності і соціальної ієрархії. У цей час оформлення шлюбу набувало більшу символічну вагу, і проводились численні церемонії, що мали на меті засвідчити не лише особисту згоду, але й соціальний контракт між родинами. Сьогунат хоч і базувався на суворій ієрархії, все ж підтримував певний рівень соціальної мобільності. Відзначався

також розвиток міст, зростання середнього класу і нових соціальних груп, що потягло за собою зміни в шлюбах. Хоча привілейовані верстви продовжували підтримувати традиційні шлюби між родинами, зниження значення феодалських розподілів у деяких випадках давало можливість представникам нижчих класів вступати в шлюби з самурайськими родинами [63].

Зміни в шлюбно-сімейних відносинах самураїв мали далекосяжні наслідки для розвитку японського суспільства, особливо в контексті збереження і посилення соціальної ієрархії. Поряд з формальними та ритуальними аспектами шлюбів, можна виділити кілька основних тенденцій, що визначали розвиток сімейних відносин серед самураїв [47, с. 100-105]. По-перше шлюби між самураями і членами їхніх родин часто були більше політичними угодами, ніж проявом особистого кохання чи емоцій. Відношення до шлюбу, як до важливого інструменту політичних альянсів, відображало загальну структуру суспільства, де родина і клан відігравали головну роль. Завдяки таким шлюбам відбувалося укріплення впливу і політичних позицій родин, що також включало контролювання територій, збільшення багатства і зміцнення військових сил. [93, с. 45-66]

По-друге у самурайських родинах важливе місце займала етика та мораль у стосунках між подружжям. Ідеал самурайського шлюбу базувався на принципах вірності, порядності і відданості. Оскільки самураї мали підтримувати високий моральний стандарт, від них очікувалось дотримання "букої" — кодексу честі, який регулював їхні поведінку, стосунки в родині та навіть питання шлюбу. Для жінок особливо важливими були відданість і підтримка родини, а також роль матері, яка виховувала майбутніх воїнів та лідерів клану [61, с. 65-79].

По-третє, важливою тенденцією було зростання ролі жінок у самурайських родинах. Хоча вони мали обмежену владу в публічному житті, їхня роль в родині залишалася великою. Вони не лише підтримували домашній порядок, але й виконували ключову роль у вихованні синів, які були майбутніми

самураями, а також забезпечували стабільність і продовження роду. У деяких випадках жінки також брали на себе важливі управлінські функції в родині, особливо якщо чоловік був відсутній через бойові дії або інші обставини [72].

З одного боку, система шлюбу серед самураїв залишалася традиційною та стабільною, з іншого — з розвитком міської культури і зростанням середнього класу (торговці, ремісники) стали виникати нові можливості для соціальної мобільності. Це призводило до випадків, коли представники нижчих класів могли укласти шлюби з родинами самураїв або взаємодіяти з ними на більш рівних умовах. Водночас, самураї неохоче йшли на шлюби з людьми, котрі не належали до їхнього класу, бо це могло підірвати їхній соціальний статус і знижувати родинну престижність [31].

Шлюбні ритуали стали невід'ємною важливою складовою культури самураїв, адже вони символізували не тільки особисті відносини, а й приналежність до вищих соціальних шарів. Часто шлюби оформлялись через релігійні обряди в храмах, де кожен елемент церемонії мав значення і відповідав загальноприйнятим нормам конфуціанства і буддизму. Родина була не лише центром особистого життя, але й осередком соціальних відносин, де підтримувалися певні ідеали порядку, чесноти і благочестя [69, с. 78-90].

Конфуціанські принципи, що поширювалися в країні в період сьогунату Токугави, значно впливали на уявлення про шлюб і сім'ю. Вони підкреслювали важливість ієрархії, взаємоповаги та відданості у стосунках між чоловіком і жінкою, а також між поколіннями. Самураї, як носії цих цінностей, повинні були показувати зразкову поведінку у своїх родинях, що ставало невід'ємною частиною їхнього соціального статусу. Протягом цієї епохи самурайські родини продовжували відігравати ключову роль у японському суспільстві, зберігаючи важливість сімейної структури як основи соціальної стабільності. Сім'я була не лише місцем, де народжувалися діти, але й основною одиницею соціальної організації, де підтримувалися традиції, виховувалися майбутні лідери і захисники кланів, а також забезпечувалася передача влади, статків і впливу. У

цій частині розглянемо, як зміни в сімейній структурі відображали загальну соціальну еволюцію Японії того періоду [56].

Самурайська родина мала чітко виражену патріархальну структуру, де головним авторитетом був батько або старший чоловік родини. Він відповідав за прийняття важливих рішень, забезпечення економічного добробуту та підтримку честі сім'ї. Оскільки самураї належали до воєнного класу, багато родин виконували функції військових старшин, і тому чоловіки родини, особливо старші сини, брали участь у військових справах. Водночас старші покоління були центральною фігурою в сімейному житті: вони забезпечували духовне керівництво родиною, підтримували традиції, а також вирішували питання шлюбів і спадкоємства. У разі відсутності батька через смерть чи військову службу ці функції могли переходити до матері або старшої жінки, яка часто відігравала важливу роль у збереженні стабільності родини. [31, с. 26-34]

Однією з ключових функцій самурайської родини була передача майна, земельних володінь і соціального статусу наступним поколінням. Самураї зазвичай мали чітко визначену систему спадкування, де старший син (як правило) отримував найбільшу частину спадщини, включаючи землю і титул. Інші сини, якщо їхня участь у військовій справі не була необхідною або вони не могли зайняти ключові позиції в родині, могли отримати менше або не отримувати нічого взагалі. Система спадкування сприяла збереженню стабільності в кланах та забезпечувала передачу військових і соціальних ролей наступним поколінням. Це також мало важливий вплив на сімейні стосунки, оскільки боротьба за спадщину могла призвести до конфліктів між родичами [55].

Незважаючи на патріархальну структуру, жінки в самурайських родинах відігравали критично важливу роль, особливо в контексті виховання дітей. Матері мали велику відповідальність за навчання та виховання синів, що повинні були стати самураями. Жінки передавали синам моральні та етичні принципи, вчили їх стійкості, відданості та честі, які були основними рисами

самурайського кодексу "бусідо". Крім того, вони часто керували господарством під час відсутності чоловіків, виконуючи адміністративні і фінансові обов'язки. Жінки самурайських родин також часто брали участь у шлюбних угодах та альянсах. Їхнє стратегічне значення в таких контекстах не слід недооцінювати, адже через шлюби часто зміцнювались політичні альянси між кланами. [85, с. 78-80]

Самураї, як носії конфуціанських та буддистських принципів, керувалися в сімейних стосунках нормами, які підкреслювали важливість лояльності, порядності, відданості та шанування старших. Багато з цих норм стосувалися як шлюбних, так і міжособистісних стосунків усередині родини. Сім'я вважалася осередком не тільки фізичного, а й морального виховання. Наприклад, з малих років діти самураїв повинні були вчитися повазі до старших і ставити сімейні інтереси вище особистих. Проблеми в родині, як-то нечесність чи зрада, могли призвести до серйозних соціальних наслідків, оскільки вони загрожували моральному іміджу родини і навіть її місцю в суспільній ієрархії [33, с. 56-65].

Хоча основна практика шлюбу серед самураїв була орієнтована на зміцнення альянсів серед однорідних кланів, в окремих випадках шлюби між самураями та селянськими родинами також мали місце, особливо в контексті зміцнення соціальних зв'язків або закріплення земельних прав. Саме такі шлюби могли призвести до соціальної мобільності, коли нащадки таких союзів могли покращити свій статус завдяки військовій чи адміністративній службі. У певних випадках навіть представники нижчих станів, які досягли певного економічного або військового успіху, могли бути прийняті в самурайські родини через шлюб, що забезпечувало їм доступ до вищих соціальних і політичних верств [73]. Шлюбно-сімейні стосунки були тісно пов'язані з соціально-економічними змінами того часу. Хоча основні принципи самурайської родини, такі як відданість, честь і підтримка клану, залишалися незмінними, численні соціальні, економічні та культурні трансформації впливали на шлюбні практики, структуру родин і місце жінок у суспільстві. Вплив цих змін можна простежити через кілька ключових аспектів [50, с.32-35]

З середини XVII століття Японія переживала економічний розвиток, зокрема зростання міст і торгівлі, що призводило до зміни соціальних структур. Розвиток економіки відкривав нові можливості для різних соціальних груп, включаючи торговців та ремісників, які набували більшого багатства і статусу. Це створювало нові соціальні динаміки, в яких самураї часто були змушені взаємодіяти з представниками інших класів. Саме економічний розвиток сприяв зміні статусу жінок і чоловіків в родинях, зокрема через зміни у способах забезпечення родин. Торговці та ремісники, які стали багатшими за деяких самураїв, почали змішуватися в шлюбах з самурайськими родинами. У таких випадках шлюби не тільки підвищували соціальний статус жінок, а й дозволяли їхнім родинам отримувати вигоди через економічні чи політичні альянси. У самурайському середовищі такі шлюби часто розглядались як спосіб забезпечити родинне процвітання, незважаючи на соціальні бар'єри [71].

Зі збільшенням ролі економічного чинника у повсякденному житті та появою нових можливостей для бізнесу, жінки в родинях самураїв, а також в родинях нижчих класів, почали поступово відігравати активнішу роль у соціальній та економічній сферах. Жінки самураїв все частіше ставали важливими фігурами не лише у домашньому господарстві, а й у соціальних і політичних справах родини. Вони, особливо вдови самураїв, часто виконували функції управління родинними справами, у тому числі контролювали фінанси і навіть брали на себе роль посередників у політичних справах. Крім того, з початком зростання урбанізації, жінки в міських родинях, які могли вести бізнес чи працювати в торгівлі, отримали більшу економічну свободу. Це впливало на сімейні відносини та взаємодії між партнерами, змінюючи їхні традиційні ролі. [38]

Відбувалося поширення конфуціанських ідеалів, які пропагували сім'ю як основу соціального порядку. Конфуціанські вчення сприяли зміцненню патріархальних ієрархій, але також почали сприяти розвитку етики моральної відповідальності в межах родини. Водночас це сприяло і розвитку нових соціальних норм, в яких вірність, чітке виконання сімейних обов'язків і

служіння родині стали важливими елементами соціальної моралі. Ці ідеали також вплинули на шлюбні практики, зокрема на підходи до вибору партнера. Проте конфуціанський вплив не завжди був однозначним. Він також підтримував ідею, що шлюб має бути не тільки способом формування родинного союзу, а й механізмом економічної стабільності, що дозволяло зміцнювати як внутрішньосімейні відносини, так і зовнішні політичні чи соціальні альянси [19].

У самурайському середовищі посилювалася ієрархічна структура родини, при цьому змінювалися і шлюбні практики. У самурайських родинах, де влаштування шлюбу було важливою частиною соціального життя, нові соціальні реалії вимагали більшого врахування економічних та політичних аспектів у шлюбних угодах. Зміни в економічному стані самураїв могли призвести до того, що шлюби стали не лише шляхом укріплення соціального статусу родини, але й необхідністю через зміни в економічних умовах. Верхні верстви часто практикували шлюбну політику, в якій основним фактором було підтримання родинного добробуту через стратегічні альянси з іншими кланами. Це могло означати укладання шлюбів з партнерами з інших родин або навіть з родинами, що належали до інших класів. Це також дозволяло збільшувати або зберігати територіальні володіння і фінансові ресурси. [61, с. 240-265]

Важливою складовою шлюбних стосунків була релігійна, яка підтверджувала не тільки моральний, але й соціальний обов'язок між подружжям. Релігійні обряди, які проводились за участі синтоїстських храмів або буддистських монахів, набули значної популярності в цей період і стали символами не тільки особистих зв'язків, а й культурних традицій родини та суспільства в цілому. Шлюб, що освячувався релігійними практиками, символізував єдність не лише двох осіб, але й усіх родин, що становили новий соціальний союз. Таким чином, у період сьогунату Токугави шлюбно-сімейні відносини у самурайському стані набули нових рис, пов'язаних із посиленням кланових інтересів, розвитком соціальних зв'язків та культурних традицій. Роль

жінок у родині змінювалася, а самі шлюби ставали важливим інструментом для збереження та зміцнення соціального становища родини [14, с. 12-23].

Шлюбно-сімейні стосунки в самурайському суспільстві були тісно пов'язані з соціальними та економічними змінами, що відбувалися в країні. Розвиток економіки та зростання міських центрів створювали нові можливості для соціальної мобільності, що в свою чергу впливало на шлюбні практики. Зміни в економічній і політичній ситуації, а також поширення конфуціанських норм і моральних принципів, створювали нові умови для організації сімейного життя, де традиційні елементи поєднувались з новими соціальними реаліями. Водночас сім'я продовжувала залишатися важливим елементом японського соціального порядку, виконуючи функцію підтримки стабільності та процвітання в межах родинного і кланового контексту.

3.3. Особливості шлюбу і сімейного життя у селян і міщан

У період сьогунату Токугави японське суспільство було суворо ієрархічно організоване, і звичаї, що стосувалися шлюбу та сімейних відносин, значною мірою залежали від соціального стану. Селяни і міщани становили дві найбільші групи в японському суспільстві і їх шлюбні та сімейні практики відрізнялися від таких у самураїв чи аристократії [28, с. 187-190]. Для них шлюб часто був не лише особистим вибором, а й важливим соціальним і економічним актом. Шлюб часто укладався не на основі особистої симпатії, а з огляду на соціальну вигоду, стабільність родини та економічну вигоду. Враховувалося, чи могли молоді забезпечити себе матеріально, як і їхні родини, а також впливали економічні зв'язки між родинами. У селянських родинах жіночий шлюбний вік зазвичай становив 15–18 років, у той час як чоловіки могли одружуватися пізніше, після досягнення фінансової незалежності, зазвичай у віці 20–25 років. У міщанських родинах цей вік був схожим, але також існували варіації залежно від економічних умов та регіону. [49]

Сімейні зв'язки і родинна підтримка були важливими в процесі укладення шлюбу. Для родин селян та міщан часто мали місце домовленості між батьками

або навіть між старшими родичами. Батьки активно брали участь у виборі партнера для своїх дітей, що було зумовлено необхідністю підтримувати родинний престиж і стабільність [37, с. 14-20]. Шлюб у селян та міщан був тісно пов'язаний з матеріальними аспектами, зокрема з управлінням землею чи майном. За традицією, жіноча частина майна, що приносилася в шлюб, ставала частиною родинної власності, але не завжди передавалася на правах спадщини. У багатьох випадках це майно йшло на підтримку сім'ї чоловіка. Як і в інших частинах японського суспільства, для селян і міщан шлюб мав на меті продовження роду та забезпечення спадкоємців. Важливу роль у цьому процесі відігравала традиція, що родина не повинна була залишитися без нащадків, тому питання дітей було центральним у подружньому житті [26, с. 350-360].

У сільських родин жінки, як правило, виконували домашні обов'язки, доглядала за дітьми, працювала на землі, а також мала важливу роль у підтримці родинної господарки. У міщанських родин вони могли працювати в ремісничих майстернях або на ринках, але також мали значний вплив на домашнє життя. Жінка мала відповідальність за господарство, виховання дітей та підтримку стабільності родини. Відносини у шлюбі переважно мали патріархальний характер, хоча в сільських родин іноді існували більш рівноправні стосунки через тісну спільну працю. Важливою рисою шлюбу було те, що шлюб був перш за все економічним інститутом, а емоційні чи романтичні аспекти могли відігравати менш значну роль порівняно з самурайськими чи аристократичними родинами [35, с.99-115].

Розлучення у селян та міщан було рідкісним явищем, але все ж можливим, зазвичай у випадках відсутності дітей або грубих порушень обов'язків однією з сторін. У селянських родин розлучення було значно складнішим і рідше, оскільки соціальні та економічні наслідки були значними. У міщанських родин існували певні соціальні механізми, які дозволяли уникати тривалих конфліктів, однак розлучення мали соціальний осуд. [35, с.177-118]

У селянських та міщанських родин важливою складовою шлюбно-сімейних відносин була ієрархія серед членів родини. Старші покоління часто мали великий вплив на молодших, включаючи молодят. Це також включало контроль над фінансовими аспектами шлюбу та родинним господарством. Зокрема, родинні зв'язки через старших членів (батьків та дідів) були важливими для підтримки порядку в родині та забезпечення економічної стабільності. У традиційній японській родині старші часто відігравали роль "керівників" родинного життя, зокрема у питаннях виховання дітей та управління майном. Молодші покоління, зокрема молода дружина або чоловік, повинні були підкорятися правилам і звичаям, встановленим старшими родичами, особливо в міщанських і сільських родин [32, с. 150-176]. Сімейні цінності, такі як повага до батьків, підтримка родинної честі та стабільності, були дуже важливими. Вони відображалися у щоденному житті, де особливу роль грали традиції, пов'язані з шануванням предків, а також релігійні практики, що були не відокремлені від побуту. У сільських та міщанських родин часто здійснювались обряди на честь померлих родичів, а також відзначалися важливі сімейні святкові дати, що зміцнювало родинні зв'язки.

Селянські та міщанські родини з часом могли змінювати своє соціальне становище. Хоча селяни, зазвичай, не могли змінити свій статус через системи класів, деякі представники міщан могли досягти більш високого соціального становища завдяки розвитку ремесел, торгівлі чи службі в адміністрації. Ці зміни могли впливати на шлюбні практики, адже, наприклад, члени сімей, що досягли вищого статусу, мали змогу укласти шлюби з іншими заможними родинами, що могло сприяти зміцненню їхнього економічного становища [44, с. 57-67].

Особливо в селянських родин життя було дуже важким, і сім'ї часто стикалися з проблемами, пов'язаними з бідністю та низьким рівнем соціальних гарантій. Це означало, що кожен член родини повинен був активно працювати на землі чи виконувати іншу важку працю. Багато селянських родин боролися за виживання, і в таких умовах кожен новий шлюб також мав на меті

забезпечити більшу робочу силу для господарства. У міщанських родин часто залежали від ремісничої праці, яка теж була трудомісткою, однак іноді такі родини могли дозволити собі більше економічних можливостей, що дозволяло дещо полегшити їхнє життя [45, с. 187].

У період сьогунату Токугави Японія переживала відносну стабільність, що сприяло розвитку глибоких соціальних структур і традицій, в тому числі тих, що стосувалися шлюбу і сім'ї. Проте навіть в умовах стабільного політичного режиму, в середині XVII століття почали виникати певні зміни, які вплинули на шлюбні практики. Так, з розвитком торгових міст і зростанням економічної активності міщан, особливо в таких містах, як Едо (теперішній Токіо), Кіото та Осака, роль шлюбу зміщувалася в бік економічних і соціальних зв'язків. Міщанські родини, які раніше займали нижчі позиції в соціальній ієрархії, почали отримувати більше можливостей для зростання і соціальної мобільності. Міщани стали більш економічно активними, і через розвиток ремесел і торгівлі почали вступати в шлюби з іншими родинами, що дозволяло їм покращувати соціальний статус [68, с. 67-78]. Сім'ї міщан, зокрема торговців, ремісників і представників нижчого бюрократичного апарату, почали укладати союзи, спрямовані не лише на забезпечення потомства, а й на зміцнення економічних зв'язків. Часто шлюби укладалися між родинами, що володіли ремісничими майстернями чи торговими лавками, аби забезпечити собі економічну вигоду через об'єднання виробничих або торгових ресурсів. У цьому контексті шлюби стали важливим засобом забезпечення господарської стабільності, і міщани могли укладати договори між собою, що включали матеріальні умови та передачу майна, таких як торгівельні лавки або ремісничі майстерні. Це відображало більший економічний фокус на шлюбах серед цього стану, на відміну від традиційного розуміння шлюбу як соціального обов'язку. [63, с. 67-87]

У сім'ях селян і міщан діти відігравали особливо важливу роль, адже вони були не лише емоційною опорою для батьків, але й важливими працівниками на землі або в ремеслі. Чим більше дітей, тим більші шанси на забезпечення

родинного добробуту. Водночас у селянських родин існувало певне бажання мати багато дітей, оскільки це гарантувало допомогу в обробці землі, догляді за худобою та виконанні інших важливих господарських завдань. У міщанських родин, де, наприклад, було менш важливо працювати на землі, акцент зміщувався на те, щоб діти брали участь у розвитку сімейного бізнесу. Тому деякі батьки могли направляти своїх синів і дочок до ремісничих або торгових закладів для здобуття спеціальностей, які забезпечували б родині економічну вигоду [32, с. 178-199].

Одна з важливих соціальних практик, що стосувалася як міщанських, так і селянських родин, була система «усиновлення». Усиновлення часто використовувалося для забезпечення спадкоємства в родин, де не було біологічних спадкоємців, особливо в тих випадках, коли родина не мала синів або якщо сини були неспроможні взяти на себе керівництво сімейним господарством. Це було поширено як серед селян, так і серед міщан, де усиновлення могло стати способом збереження родової лінії та бізнесу. У селянських родин усиновлення зазвичай здійснювалося, щоб зберегти землю і забезпечити її обробку наступними поколіннями. Міщани, в свою чергу, часто усиновлювали хлопців, які могли продовжити сімейну справу чи управляти бізнесом [56, с. 65-67].

Незважаючи на стабільність, шлюбні практики серед селян і міщан не були позбавлені труднощів. Найбільші проблеми стосувалися економічної скрути, яка часом ставала на заваді нормальному розвитку родини. Наприклад, в сільських районах бідність могла призводити до того, що сім'ї не могли дозволити собі утримувати дорослих дітей, а в міщанських родин іноді виникали суперечки щодо майнових питань, що викликало сімейні конфлікти. Справи, пов'язані з багатством, також ускладнювали шлюби. У разі успіху в бізнесі однієї з частин сім'ї, часто виникали суперечки щодо розподілу спадщини або передачі майна наступним поколінням [53, с. 87-90].

Наприкінці епохи Токугави, з початком відкриття Японії для зовнішнього світу, шлюби і сімейне життя почали зазнавати нових впливів. Ці зміни були спричинені як новими економічними умовами, так і культурними впливами з-за кордону, що позначалося на розумінні ролі родини та шлюбу. Ідеї, які привнесли західні науковці, інтелектуали та місіонери, змішувалися з традиційними японськими уявленнями, що призводило до змін у ставленні до шлюбу як інституту. Однак, через глибоке вкорінення традицій, такі зміни не були миттєвими, а відбувалися поступово, поступово змінюючи сімейні стосунки, включаючи більшу індивідуалізацію вибору партнерів і зміну соціальних умов для шлюбу [91].

Одна з основних змін, що відбулася в період Мейдзі (починаючи з 1868 року), полягає у трансформації сімейної структури та зміні ролі жінки та дітей у сім'ї. Якщо в період Токугави родина була суворо патріархальною, де чоловік (особливо старший) мав абсолютну владу, то після початку модернізації японського суспільства почався процес змін у бік більш індивідуалістичних підходів до шлюбу та сімейних відносин. Система «іе» — традиційна японська патріархальна сімейна модель, за якою всі члени родини підкорялися авторитету старшого чоловіка — почала поступово змінюватися. У період Токугави така система зазвичай була важливою не тільки для збереження родової честі, але й для економічної стабільності через успадкування майна, землі та бізнесу. З реформами періоду Мейдзі почався процес «індивідуалізації» родини. Жінки стали мати більше прав, а роль дітей стала менш обов'язковою в господарській діяльності [16, с. 67-78].

Серед міщан, а також заможніших представників селянства, шлюб став і важливим інструментом для досягнення соціальної мобільності. У міру того, як місто стало більш важливим для економічного розвитку країни, міщани й селяни почали все частіше одружуватися з родинами, які мали більший економічний потенціал, або з родинами, що вже володіли значними статками. Оскільки період Токугави був часом, коли закріплені соціальні класи і можливості для соціальної мобільності були обмеженими, шлюб часто ставав

способом «піднятися» в суспільстві. Однак після реформ періоду Мейдзі, коли соціальна мобільність і можливість зміни класу стали більш реалістичними, ці можливості стали відкритими для більшої кількості людей [32].

Шлюби серед міщан, особливо в великих містах, набували особливої важливості в контексті розвитку торговельних відносин та ремесел. Міщанські родини були більше відкриті до впливу західних ідей, які пропонували нові підходи до економічної діяльності і бізнесу. Це, в свою чергу, приводило до зміни у сприйнятті шлюбу, який став важливим інструментом у бізнесі і соціальній мобільності. Міщани стали укладати шлюби не лише для збереження родинної стабільності чи продовження роду, а й для забезпечення власного бізнесу. Це означало, що шлюби часто здійснювались на основі економічної доцільності і потенційної вигоди, а не тільки через родинні чи культурні обов'язки. Такі союзи могли також допомогти забезпечити доступ до більшої кількості ресурсів, ринків та можливостей для розвитку [51, с. 254-265].

Протягом епохи Токугави шлюб базувався на традиціях, але з розвитком перетворень періоду Мейдзі та відкриттям Японії для зовнішнього світу західні впливи почали змінювати соціальні структури. Ухвали щодо шлюбу, на яких раніше акцентувалося на економічних та соціальних перевагах для родини, тепер мали й інші виміри: почався процес індивідуалізації шлюбів. Незважаючи на вплив заходу, шлюб в Японії не став повністю «індивідуалістичним» в європейському сенсі. Але почали з'являтися нові концепції, як от вибір партнера на основі особистих симпатій та емоційної сумісності, а також зростала роль вільного вибору в шлюбних стосунках [66, с. 67-87].

Традиційні ієрархічні зв'язки залишалися важливими для японської культури протягом значної частини цього періоду. Вплив західної думки також не можна недооцінювати: зокрема, початок західного впливу на систему виховання, західні погляди на сімейні ролі, індивідуалізм та рівність між статями значно змінювали соціальну картину країни. У міру того як Японія адаптувала частину цих ідей, шлюб став більш особистим вибором, який все

більше відображав інтереси індивідуума, а не лише родини чи громади [32, с. 67-87].

Міські райони Японії стали осередками активних змін у шлюбних практиках, зокрема через розвиток торгівлі та ремесел. Міські шлюбні традиції стали більш гнучкими у порівнянні з сільськими, де шлюб був більшою мірою питанням родового і економічного виживання. В містах, де більшою мірою панували індивідуалістичні настрої, шлюб став важливим елементом соціальної інтеграції, а також способом економічного підвищення, адже союзи між заможними родинами були важливими для забезпечення доступу до нових торгових і економічних можливостей. З'явилася тенденція укладати шлюби між торговими родинами, де партнерство стало частиною стратегії розвитку бізнесу. Шлюби між різними ремісничими чи торговими родинами призводили до зміцнення господарської діяльності. Проте навіть у містах зберігався значний тиск з боку родини та суспільства, який регулював шлюбні зв'язки — родини часто схвалювали партнера для своїх дітей на основі економічних та соціальних інтересів [32, с. 88-90].

Відзначення специфіки шлюбу та сімейного життя серед селян і міщан в епоху сьогунату Токугави дозволяє побачити, як соціальні, економічні та культурні аспекти формували уявлення про родину та інститут шлюбу в Японії. Шлюб був не лише особистим актом, а й важливим соціальним і економічним інструментом для забезпечення стабільності та процвітання родини. Водночас процес модернізації, що почався наприкінці періоду Токугави, поступово змінив ці традиції, започаткувавши нові підходи до шлюбу та сімейних відносин в Японії в епоху Мейдзі [70, с. 34-45].

Шлюб і сімейні відносини серед селян та міщан у період сьогунату Токугави були основною частиною соціальної структури і економічного життя Японії. Сім'ї не лише виконували функції продовження роду, а й мали важливу роль у забезпеченні економічної стабільності та розвитку господарства. В той час як патріархальні традиції і соціальна ієрархія залишалися важливими, нові

економічні і соціальні умови сприяли певним змінам у шлюбних практиках. Шлюб був як економічною, так і соціальною угодою, яка впливала на життя не лише окремих родин, а й на загальну стабільність японського суспільства в період Токугави [32, с. 52-56].

Сімейне життя та шлюби у селян та міщан в епоху сьогунату Токугави були значною мірою регламентовані соціальними, економічними та культурними факторами. Сім'я була основою соціальної структури, і її функції виходили за рамки інтимних стосунків, зокрема, забезпечення стабільності та продовження роду. У той час як шлюб був соціальною угодою, його роль в економічному та сімейному житті залишалася невід'ємною частиною японського суспільства в епоху сьогунату.

Таким чином, шлюби серед селян і міщан в епоху сьогунату Токугави мали яскраво виражену соціально-економічну основу, де родина ставала важливим елементом господарської діяльності та забезпечення стабільності життя в суспільстві.

У цьому розділі дослідження дозволило простежити розвиток шлюбно-сімейних у різних соціальних станах – самураїв, селян і міщан. Традиційна японська сім'я будувалася на чітко визначених гендерних ролях, де чоловік виконував голову сім'ї, а жінка, хоча й займала формально підлегле становище, часто мала значний вплив на управління домом і виховання дітей. Однак із часом ці стереотипи відзначили зміни, особливо в умовах зростання міської спільноти.

У самурайському стані шлюб використовувався як інструмент забезпечення соціального і політичного статусу. Ослаблення військової функції самураїв і перехід до бюрократичної діяльності змінили роль жінок, які дедалі частіше ставали охоронцями сімейних цінностей та посередниками у формуванні союзів. У селянських сім'ях акцент робився на практичності шлюбу, що мав сприяти господарській стабільності, тоді як у міських спільнотах виникли нові тенденції, пов'язані з ринковими відносинами та

економічним підйомом, де більшу частину почали створювати особистісні почуття.

Таким чином, трансформація шлюбно-сімейних відносин у ранньомодерній Японії демонструє складний синтез традиційних норм і нових соціокультурних впливів. Ці зміни сформували основу для унікальної системи сімейного життя, яка відобразилася на подальшому розвитку японського суспільства.

РОЗДІЛ IV. ПОБУТ І ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЯПОНСЬКОЇ СІМ'Ї ДОБИ ТОКУГАВА

4.1. Чоловіче і жіноче виховання дітей

У період Токугава (1603–1868) японське суспільство було сильно структуроване та соціально ієрархічне, а роль сім'ї була важливою складовою цього суспільного устрою. Виховання дітей в цей час відрізнялося залежно від статі, і основною метою було підготувати їх до виконання своїх ролей у межах суспільства [37, с. 56-67]. У родинях самураїв, що становили пануючий клас у Японії, виховання синів було спрямоване на підготовку до військової та адміністративної діяльності. Виховання синів було жорстким і дисциплінованим. З дитинства їх вчили честі, відданості, обов'язку та самоконтролю, часто через суворі методи навчання. Також важливою частиною виховання був розвиток фізичних навичок, таких як фехтування, стрільба з лука, верхова їзда, а також навчання традиційним мистецтвам самураїв, як-от каліграфія та поезія. Дітям давали строгі моральні принципи, яких вони мали дотримуватися протягом усього життя. Згодом, коли вони досягали певного віку, юнаки ставали частиною системи самураїв, служачи своїм сюзеренам. У бідніших сім'ях чоловіки могли стати ремісниками, торговцями або навіть селянами, однак їх виховання також включало підготовку до дорослого життя, де основною цінністю залишалася працьовитість і обов'язок. [25]

Жінки в добу Токугава мали менш вільні соціальні ролі, але їх виховання не було менш суворим. Головна мета — навчити їх бути хорошими дружинами та матерями, підтримувати порядок і гармонію в домі. Дівчаток з раннього віку навчали домашньому господарству, зокрема готуванню їжі, шиттю, веденню домашнього бюджету і догляду за дітьми. Вони також вивчали моральні та етикетні правила, щоб відповідати суспільним вимогам. Вищі класи (самурайські родини) також надавали освіту своїм дочкам, але вона була обмежена. Їм викладали елементи літератури, каліграфії, музики та поезії, але це все було в контексті розвитку елегантності та виховання, необхідного для життя в аристократичному середовищі. Вони також мали вчитися чітко розуміти свої обов'язки перед родиною і чоловіком. Однак жінки не мали багато свободи, а їх роль в суспільстві була передусім забезпеченням внутрішнього порядку та підтримки сім'ї [30].

У добу Токугава родина, як і раніше була основою суспільного устрою, а її функціонування відображало загальні соціальні, моральні та культурні принципи епохи. Вона виконувала не лише побутові, а й соціально важливі ролі, зокрема забезпечення стабільності та продовження роду, збереження традицій і виконання соціальних обов'язків. У цьому контексті родина була одночасно і одиницею соціального статусу, і механізмом підтримки загальної гармонії у суспільстві [23, с. 260-267]. Так як родина була патріархальною, тобто головною фігурою в домогосподарстві був старший чоловік — батько або дід, який відповідав за прийняття важливих рішень. Родина не сприймалася як приватний простір, а скоріше як соціальний елемент, що відображає звичаї та обов'язки до суспільства, де кожен член мав чітко визначену роль. Родинне життя та структура сім'ї в японському суспільстві були чітко підпорядковані принципу, але в більш широкому розумінні — це також родове господарство або династія, де важливо було зберігати лінію роду. Важливою частиною цього було забезпечення нащадків, особливо чоловічої статі, для продовження роду та виконання обов'язків щодо батьків та старших членів родини [34, с. 57-77].

Система моралі та етики, що визначала повсякденне життя японців того часу, базувалася на конфуціанських принципах, зокрема на принципі "гідності родини", в рамках якого людина повинна була відповідати за добробут родини, підтримувати її репутацію, не порушувати моральних норм і традицій. Особливо важливим було поняття "сімейного обов'язку, яке виявлялося в покорі старшим, допомозі батькам та збереженні традицій. У суспільстві велика увага приділялася ідеї "сімейної єдності", де навіть у межах родинної династії були певні соціальні обов'язки, зокрема у виборі партнера для шлюбу. Принцип "не розривати зв'язок" родини був настільки важливим, що навіть при укладанні шлюбів часто враховували не лише особисті симпатії, а й можливу вигоду для родини, династії чи навіть соціального статусу [19, с. 89-105].

Виховання жінок як майбутніх матерів та дружин було також спрямоване на те, щоб вони дотримувались моральних норм і вміли зберігати домашній порядок, що забезпечувало гармонію та стабільність сім'ї. Власне, вони були

"берегинями домашнього вогнища", їхня роль полягала в догляді за дітьми та підтримці духовного клімату в домі, тому виховання жінок зводилось до навичок, що стосувалися етикету, домашнього господарства та моральних принципів. У бідних і середніх верствах соціальної піраміди жінки, крім домашніх обов'язків, також активно працювали, допомагаючи чоловікам у сільському господарстві або в ремеслах. Однак навіть у таких родинах вони зазвичай залишалися підпорядкованими батькам чи чоловікам, а їх соціальний статус часто визначався через стосунки з чоловіками [39, с. 45-67].

Виховання дітей у містах і селах мало свої особливості. Сім'ї самураїв в містах надавали дітям більш інтелектуальну освіту — для хлопців це були заняття військовими мистецтвами та управлінською діяльністю, для дівчат — мистецтво ведення домашнього господарства, каліграфія, поезія. У селах, де сільське населення було переважно аграрним, діти здебільшого працювали разом з батьками в полі або на ремеслах, і основним заняттям для них була трудова діяльність, що вчилися з раннього віку [46, с.]. Родина в Японії періоду Токугава вела досить суворий спосіб життя, чітко структурований і підпорядкований соціальним та культурним правилам. Повсякденне життя базувалося на традиціях, що включали визначені правила поведінки, режим дня і навіть відповідний одяг для різних моментів життя [28].

Типовий день японця того часу розпочинався рано вранці. У родинах самураїв діти зазвичай прокидалися разом із батьками і виконували ранкові обов'язки, що включали допомогу по дому чи в господарстві. Важливою частиною дня був обід, який часто ставав родинним святом, де всі члени сім'ї збиралися разом. Ввечері часто відбувалося спільне проведення часу, що включало не тільки вечерю, але й заняття традиційними мистецтвами, такими як поезія, каліграфія або гра на музичних інструментах [48, с. 56-77]. У сім'ї велике значення надавалося не лише виконанню обов'язків кожного члена родини, а й підтриманню чистоти і порядку в домі. Жінки виконували більшість домашніх обов'язків, такі як приготування їжі, миття та прибирання, тоді як чоловіки часто займалися фізичною працею чи роботою на землі. У

самурайських родин додалася ще й адміністративна або військова робота, що теж забирала багато часу. [55, с. 89-94]

Харчування в родинх того часу було простим, але збалансованим. Для привілейованих класів це були рис, риба, овочі та різні соуси. У самураїв їжа була більш різноманітною та вишуканою, в залежності від соціального статусу. Їжа також була частиною культурної та соціальної ідентичності, а вечеря могла стати певним ритуалом [44, с. 34-48].

Освіта була також важливим елементом виховання дітей, але її доступність та характер значно відрізнялися в залежності від соціального статусу родини. Вона була орієнтована не лише на навчання знанням, а й на формування моральних і соціальних норм. Для хлопців із самурайських родин освіта становила важливу складову їхнього виховання. Вона поєднувала військові та інтелектуальні дисципліни, оскільки самураї повинні були бути підготовленими до виконання обов'язків на полі бою та в адміністративній сфері. Початкові навчання, як правило, проходили в родині або під керівництвом наставників. Вища освіта в основному зосереджувалася на конфуціанських вченнях, зокрема на вивченні класичних китайських текстів, філософії, етики та історії. У великих містах були відкриті приватні школи та навчальні установи, де діти з вищих верств навчалися грамоти, поезії, каліграфії, а також отримували базову підготовку до виконання адміністративних чи військових обов'язків. Деякі хлопці з родин самураїв могли отримати освіту в монастирях, де навчалися буддійським чи конфуціанським вченням, а також практикували бойові мистецтва. З розвитком міст і торгівлі у другій половині періоду Токугава почали з'являтися так звані "гакудо" — навчальні заклади, які спеціалізувалися на підготовці молоді до управлінської діяльності [25].

Освіта для дівчат у період Токугава була обмежена і значною мірою залежала від соціального статусу родини. Вищі верстви суспільства, зокрема родини самураїв, надавали своїм донькам базову освіту, яка зосереджувалася на моральних і етикетних навчаннях. Дівчата вивчали каліграфію, літературу,

поезію, музику, а також ремесла, які допомагали їм виконувати роль хороших дружин і матерів. У деяких випадках доньки самураїв могли отримувати також певну освіту з медичних наук або фармацевтики, якщо родина мала відповідні потреби. В нижчих верствах суспільства жінки здебільшого обмежувалися навичками домашнього господарства, хоча деякі бідніші дівчата могли навчатися в місцевих школах грамотності, якщо це було необхідно для їхньої роботи або побуту. Виховання жінок у такому контексті було націлене на те, щоб вони вміли забезпечити родину та стати хорошими дружинами, що відповідало вимогам патріархального суспільства [77].

Основною відмінністю в вихованні синів та дочок було те, що для хлопців акцент ставився на розвитку фізичних і розумових навичок, що дозволяло їм бути активними учасниками суспільного і політичного життя, тоді як дівчата навчалися бути підтримкою для чоловіків, готуючи себе до ролі дружини і матері в традиційній патріархальній системі. Таким чином, виховання в родинях доби Токугава було глибоко соціально орієнтованим, і це значною мірою визначало майбутню роль кожної дитини в суспільстві [25, с. 5-14].

Отже, побут і повсякденне життя японської епохи Токугава були дуже структурованими, з чітко визначеними родинами та обов'язками кожного члена сім'ї. Ця соціальна організація відображала не тільки традиційні уявлення про сімейну гармонію, але й загальну політику стабільності, яку підтримує сьогунат. Виховання дітей у цей період сприяло розвитку моральних і соціальних якостей, таких як шанобливість до старших, дисциплінованість і відданість родині та громади. Значно увага приділялася формуванню поваги до ієрархії та соціальних норм, що дозволяло охорону порядку у суспільстві загалом. Крім того, система виховання мала тісний зв'язок із конфуціанськими цінностями, які активно впроваджувалися в повсякденне життя, формуючи основи етичної поведінки та стабільності як у родині, так і в державі.

4.2. Одруження й інтимне життя

Одруження та інтимне життя в Японії мали значні культурні й соціальні особливості. Цей час був часом стабільності, коли утверджувався традиційний порядок і формувалися чіткі соціальні норми, що стосувалися шлюбу та особистих відносин. Шлюб був важливою частиною соціальної структури, і часто укладався з метою зміцнення родини та соціального статусу, а не лише через романтичні почуття. Важливим фактором була родинна угода або домовленість між сім'ями, а не особисте бажання молодих людей. Шлюб часто був домовленістю між батьками, що визначали партнера для своїх дітей [89, с. 67-89]. Жінки в основному виконували домашні обов'язки, народжували дітей і доглядали за родиною. Чоловіки, в свою чергу, займалися питаннями забезпечення і часто мали значні зобов'язання перед своїми родинами. Ухвали щодо шлюбу для жінок часто приймали батьки або старші члени родини. Традиційно шлюб включав церемонію, що включала обмін подарунками та ритуали, які були більше соціальним заходом, ніж духовним. Однією з важливих складових була обіцянка з боку чоловіка надавати дружині певні блага, в тому числі фінансову стабільність [30, с. 89-112]. Хоча більшість японців дотримувалася моногамії, але деякі багаті або впливові особи, включаючи самураїв, могли мати кілька дружин або наложниць. У вищих соціальних класах це також включало наявність додаткових наложниць або жінок у гаремі, що були частиною соціальної та економічної стратегії [46, с. 65-78].

Інтимне життя у Японії доби Токугава мало свої обмеження. Порушення моральних норм часто приводило до соціальних осуджень, але в деяких випадках це сприймалося як частина щоденного життя. Важливим аспектом було збереження репутації родини, і тому багато аспектів особистого життя залишалися приватними [44, с. 167-170]. Народження дітей було важливим обов'язком жінки, оскільки потомство забезпечувало спадкоємність родини. У разі народження сина родина отримувала значний соціальний статус. Виховання дітей у Японії за часів Токугава було строго регламентованим, особливо в сім'ях самураїв, де велика увага приділялася дисципліні та

навчанням етикету [81, с. 67-69]. У повсякденному житті родини часто жили разом: чоловік, жінка, діти та інші члени родини (включаючи батьків чи родичів). Це вимагало значної відповідальності та взаєморозуміння між членами сім'ї, що, в свою чергу, формувало певні правила інтимного життя і відносин у родині [46].

У різних соціальних станах існували свої специфічні звичаї. У класах самураїв та торговців шлюб був дуже важливим, оскільки він мав соціальні й економічні наслідки. Натомість серед селян шлюби часто укладалися з урахуванням господарських потреб і необхідності мати трудову силу для обробки землі [52, с. 99-103]. Розлучення було можливим, але воно було складним і соціально неприємним процесом. В більшості випадків розлучення відбувалося за ініціативою чоловіка, хоча жінки могли вимагати розлучення в особливих випадках, наприклад, через фізичне або емоційне насильство, або через невірність чоловіка. Основними причинами розлучень були бездітність (особливо коли подружжя не мало сина, який забезпечував би спадкоємність родини), зрада, фізичне насильство, або фінансові труднощі. У деяких випадках розлучення було практиковане з економічних міркувань, наприклад, коли одна зі сторін не могла більше утримувати родину [58, с. 67-87].

Розлучення могло бути здійснене через офіційний ритуал, де чоловік оголошував про розірвання шлюбу. Це могло включати повернення подарунків, які були обміняні під час укладання шлюбу. Однак, у таких випадках часто постраждала репутація обох подружжя, особливо жінки, для якої це означало значне соціальне стигматизування. Жінки мали обмежене право на ініціативу в розлученні, і більшість ухвал приймалися чоловіками. Однак для жінок було важливим мати можливість повернутися до своїх батьків після розлучення, щоб уникнути соціального сорому, що було значним обмеженням їх свободи [30, с. 110-123].

У привілейованих соціальних прошарках, зокрема серед самураїв і торговців, поширеною була практика мати наложниць або «коханок» (міній),

тобто жінок, з якими підтримувалися інтимні стосунки, але без офіційного шлюбу. Наложниці були поширені серед багатих чоловіків, але вони не мали таких прав, як законні дружини. Більшість із них були жінками з низьких соціальних станів, і їхня роль здебільшого зводилася до того, щоб задовольняти сексуальні потреби чоловіка. Проте привілейовані наложниці могли мати певні привілеї, наприклад, певну фінансову стабільність і навіть можливість виховувати дітей. Часто ці жінки могли стати важливими політичними союзниками або використовувати свої позиції для отримання влади в родині [47].

У японській культурі було досить популярним і поняття «ітіго-ітіе» — «одна зустріч, одне життя», що ставало основою романтичних відносин. Високий рівень культурного інтересу до поезії, театру, літератури і мистецтва створював умови для виникнення інтимних і любовних стосунків поза традиційними межами шлюбу. Відомі поети і художники, наприклад, писали еротичні твори або вірші, що відображали інтимні аспекти японського життя, і це стало важливою частиною культурного розвитку епохи Токугава [92, с. 76-79].

Доба Токугава була періодом, коли значний вплив на японське суспільство мали буддизм і конфуціанство. Це філософські та релігійні течії також впливали на уявлення про шлюб і інтимне життя. Буддизм у Японії традиційно пропагував ідею поміркованості та контролю над бажаннями. Водночас в окремих його течіях, зокрема в школі дзен, існували інтерпретації, які дозволяли певну свободу в питаннях інтимних відносин. Однак загалом більшість буддійських практик в Японії вимагали утримання від надмірностей, зокрема й у сексуальному житті [14, с. 33-45].

Ідеї конфуціанства значною мірою формували соціальні структури і взаємини в японських родинах. Вони підкреслювали важливість порядку, взаємної поваги і відповідальності в сім'ї. Шлюб був важливим інститутом, який зміцнював соціальний лад і стабільність, і його часто розглядали як

обов'язок перед суспільством, а не лише як особисте прагнення. Важливою рисою конфуціанства була ідея патріархального лідерства в родині, де чоловік був головним, а жінка виконувала роль підтримки і виховательки дітей [95, с. 56-70].

Інтимне життя жінок в Японії доби Токугава знаходилося під суворим контролем, і жінки часто перебували в умовах обмеженої свободи. Крім того, через домінуючу патріархальну систему вони піддавалися соціальному тиску, особливо у питаннях честі та репутації. Честь родини була надзвичайно важливою, і жінки несли відповідальність за її. Порушення моральних норм з боку жінки, як, наприклад, позашлюбні зв'язки, часто призводили до соціальної ізоляції, навіть до вигнання з родини. Це створювало для жінок додаткові труднощі у підтриманні своїх прав і свобод. [30]

Ідеал жінки доби Токугава зводився до вірності, смиренності і слухняності. У сім'ї вона повинна була бути покірною чоловікові, а також присвячувати себе родинним обов'язкам, вихованню дітей і веденню домашнього господарства. У підсумку, шлюб і інтимне життя в Японії доби Токугава були складним комплексом соціальних, культурних і релігійних норм, що формували взаємини між статями. Родина та соціальна репутація були важливішими за особисті бажання і почуття, а жіноча роль залишалася підпорядкованою більшості цих традицій [77, с. 43-65].

Інтимне життя в Японії доби Токугава не обмежувалося лише шлюбними відносинами. Соціальні й економічні умови того часу формували певні сексуальні практики, серед яких проституція була однією з найбільш помітних та структурованих частин японського суспільства. Проституція в Японії була легалізована і організована в спеціальних кварталах, таких як знамениті "камарі" (райони для розваг). Вона була частиною міського життя, особливо в Токіо (колишній Едо) та інших великих містах. Багато жінок, що працювали в цих кварталах, були професійними куртизанками або наложницями, і їхня діяльність була важливою частиною економічного ладу [30, с. 105-119].

В епоху Токугава Японія переживала розвиток торгівлі та зростання міських центрів. Це сприяло розвитку нового соціального класу — міських торговців (буко) і ремісників. Трансформації в економічній структурі також позначилися на ролі жінок у суспільстві. Вищі соціальні верстви могли дозволити собі наложниць та «повій», що стало частиною культурної та економічної активності великих міст. Жінки з нижчих класів, як правило, працювали в місцях розваг і були частиною розширеного «ринку» проституції, який функціонував під контролем влади, а також забезпечував значну частину доходів [30]. Прості міські квартали для розваг, такі як "Їоку" (відомі квартали розпусти в Едо), були законними й активно підтримувалися владою, яка створювала правила і податки на діяльність, пов'язану з проституцією, що дозволяло контролювати та регулювати цю сферу. Це допомагало стабілізувати економіку міста та забезпечити великий прибуток для імператорської родини та уряду, які отримували податки з цих закладів. [33, с. 102-113]

Самураї, які становили військову еліту, мали специфічні сексуальні та сімейні обов'язки. З одного боку, повинні були дотримуватися суворих моральних норм і бути взірцем для інших. Однак багато з них мали наложниць або позашлюбних партнерок, що було більш менш прийнятним через їхній високий статус. Прикладом самурайської сексуальності була підтримка традиційних зв'язків між чоловіками та молодими юнаками, які виступали в ролі сексуальних партнерів в етапах їхнього виховання або особистого розвитку. Ці зв'язки не завжди мали романтичний характер і часто сприймалися як частина навчання і розвитку відносин, що були прийнятними в соціальному середовищі самураїв [47, с. 69-80]. У сільських родинах, що становили основну частину населення Японії, інтимне життя було безпосередньо пов'язане з господарськими потребами та виробництвом. Жінки відігравали центральну роль у веденні домашнього господарства та виконанні польових робіт, що не завжди давало їм час для особистих або сексуальних задоволень. У сільських сім'ях часто практикувався (моногамний шлюб), оскільки сім'я була важливим

економічним одиничним осередком, і кожен член родини виконував свою роль для забезпечення життєдіяльності [46, с. 156].

У сільських громадах питання вибору партнера в основному визначалося економічними та соціальними факторами. В основному це був шлюб між людьми з однієї або сусідніх сіл, де сексуальні відносини обмежувалися умовами життя та місцевими традиціями. Моральні норми в сільських громадах були суворіше дотримувані, і навіть незначне порушення цієї моралі могло призвести до великих соціальних наслідків, таких як вигнання або сором. [41, с. 80-83]

У сільських громадах сексуальне виховання часто було інтуїтивним і передавалося через традиції, обряди чи практики, що супроводжували дозрівання молоді. У сільських сім'ях акцент ставився на виконання ролей як для жінок, так і для чоловіків, забезпечення родини через працю та утримання нормального сімейного порядку. Цей аспект сексуального виховання сильно відрізнявся від міських форм виховання, де сексуальна культура могла мати більше соціальних і культурних відмінностей [25, с. 123-127].

Наприкінці періоду Токугава починаються поступові зміни, пов'язані з модернізацією Японії. Цей процес змінив багато аспектів японського суспільства, у тому числі уявлення про шлюб, інтимні відносини та роль жінок. З приходом Заходу в Японію через відкриття портів та культурний обмін з Європою і США починають поширюватися нові соціальні норми, які впливають на інтимне життя. Вплив західних ідей, таких як індивідуалізм і більш вільне ставлення до сексуальності, почав проникати в японську культуру. Це впливало на шлюб та сексуальні відносини, хоча традиції залишалися сильними. Зокрема, змінюється ставлення до жінок у міських умовах, а також формується нова концепція романтичного кохання [83]. У середині 18 століття починають формуватися основи для сексуальної революції, що охоплює більшу свободу вираження сексуальності та більший акцент на особисті права та вибір партнерів. Однак ці зміни почали відчуватися лише наприкінці періоду

Токугава і в період реставрації Мейдзі, коли Японія змінила свою політичну та соціальну структуру [48, с. 300-305].

Інтимне життя в Японії доби Токугава було складним і багат шаровим явищем, тісно переплеченим з соціальними, економічними та культурними аспектами життя того часу. Шлюб і інтимні стосунки були перш за все соціальними інститутами, які виконували важливі функції в утриманні стабільності та порядку в суспільстві. Проте в той самий час, навіть в умовах суворих моральних норм і соціальних обмежень, існували різноманітні форми сексуальних практик, які відображали складність і багатогранність японської культури. Традиції та соціальні обмеження впливали на сексуальне життя багатьох людей, але з іншого боку, епоха Токугава була також часом, коли почали зароджуватися нові культурні та соціальні течії, що згодом привели до трансформацій у підходах до інтимних стосунків, що відбулися вже в наступний період модернізації Японії.

4.3. Відносини із батьками

У період епохи Токугава сімейні відносини були дуже структурованими та строго регламентованими. Повага до батьків і старших була основою сімейних звичаїв, і багато аспектів побуту та виховання дітей мали на меті підтримання цього порядку. Сім'я в цей час була патріархальною, і глава родини, зазвичай батько, мав абсолютну владу над усіма членами сім'ї [78]. Виховання в сім'ї було строго дисциплінованим. Діти повинні були проявляти повагу до старших, зокрема до батьків, і виконувати їх накази без заперечень. З раннього віку дітей навчали обов'язку перед родиною та суспільством. Виховання було орієнтоване на підготовку дітей до майбутніх ролей у соціумі: сини зазвичай навчалися ремеслу або управлінню, а доньки — домашнім обов'язкам і правилам поведінки [25, с. 5-12].

Батьки були авторитетами в родині, і їхня роль полягала не лише у забезпеченні матеріального добробуту, а й у підтримці морального і соціального порядку в родині. Батько мав значний вплив на життя дітей,

особливо на сина, якому часто передавалася сімейна справа. Водночас, його влада була важливою для збереження стабільності та порядку у родині [34, с. 55-67]. Діти в Японії того часу повинні були виявляти беззаперечну повагу до своїх батьків і виконувати їхні вказівки. Невиконання батьківських наказів вважалося великою неповагою і могло призвести до серйозних наслідків для дитини. Водночас, батьки мали обов'язок піклуватися про своїх дітей і забезпечувати їх фізичне та моральне виховання. [75, с. 34-39]

У межах родини було важливе розподілення обов'язків. Жінки мали відповідальність за домашнє господарство, включаючи приготування їжі, прибирання та догляд за дітьми. Чоловіки ж, як правило, займалися зовнішньою діяльністю, торгівлею або господарством. Це жорстке поділ праці також підкреслював ієрархічну структуру родини, де батьки були вищими за статусом і авторитетом [46, с. 100-108]. У родинях епохи Токугава основну роль у відносинах між чоловіком і дружиною відігравав принцип ієрархії та взаємної поваги, зокрема чоловік як глава родини, мав вищий статус. Хоча в офіційному плані чоловік здійснював основне керівництво в родині, жінка виконувала важливу роль у підтримці домашнього вогнища і забезпеченні соціального порядку в родині. У традиційних японських родин зазвичай дружина жила в домі чоловіка після шлюбу, а її роль обмежувалася домогосподарством, вихованням дітей і підтримкою моральної атмосфери у сім'ї. При цьому важливо зазначити, що повага до батьків була важливою частиною її виховання, і вона повинна була вести себе відповідно до того, що очікувалося від жінки в цьому соціальному контексті. Значення шлюбу в цей період також полягало в зміцненні родини через продовження роду, тому важливу роль відігравала здатність жінки народжувати спадкоємців, зокрема синів. За умови відсутності дітей або неможливості народити сина жінка могла зазнати соціального осуду, а іноді навіть бути відкинута чоловіком [45].

Сімейні відносини в Японії доби Токугава ґрунтувалися на конфуціанських принципах, що підкреслювали важливість ієрархії, обов'язку перед родиною та суспільством. Один з основних принципів полягав у вірності

та повазі до батьків, що вважалося найвищим моральним обов'язком дитини. Згідно з конфуціанством, син мав не лише підтримувати батьків матеріально, але й морально, виконуючи їхні заповіді та бажання [43, с. 34-36]. Також існувала чітка ієрархія між братами та сестрами. Старші діти, особливо сини, мали більший авторитет і часто брали на себе відповідальність за молодших. Діти старшого віку зазвичай допомагали батькам у виконанні домашніх обов'язків або займалися господарською діяльністю. Між братами і сестрами були певні соціальні обов'язки та очікування щодо підтримки та допомоги одне одному [25, с. 21-27].

Сімейні обряди мали велике значення для зміцнення відносин між членами родини. Сім'ї Токугава регулярно виконували ритуали, які стосувалися шанування предків, таких як обряди перед батьківськими портретами чи могилами. Дотримання цих традицій допомагало зберігати родинну згуртованість і підкреслювало важливість шанування батьків, як в живих, так і в пам'яті [16, с. 5-10]. Протягом епохи Токугава поступово змінювалася структура суспільства, зокрема посилювався соціальний поділ. Наприкінці періоду Токугава (в середині XVIII століття) почали з'являтися нові соціальні рухи, які ставили під сумнів старі традиції. Проте навіть в цей час ідеї поваги до батьків і збереження сімейного порядку залишалися важливою частиною японського суспільства. Таким чином, сімейні відносини в Японії часів Токугава відображали глибоке вкорінення традицій, де ключовими були ієрархічні структури, повага до старших і сувора дисципліна. Водночас, побут родини був тісно пов'язаний з моральними принципами конфуціанства, що впливало на поведінку кожного члена сім'ї та сприяло створенню стабільного і гармонійного соціального середовища [52].

Ієрархія в родині була основою соціальних відносин. Кожен член сім'ї мав свою чітко визначену роль і відповідальність, і відносини між ними визначалися віковими та статевими критеріями. Всі рішення в родині приймав глава родини — батько, і це забезпечувало стабільність та порядок у побуті. Сини, особливо старші, мали більше прав і обов'язків, ніж молодші або жінки.

Вони часто допомагали батькові в управлінні майном або бізнесом, у той час як доньки виконували домашні обов'язки, забезпечуючи добробут родини. Однак, навіть в межах цього суворого поділу обов'язків, взаємна підтримка між членами родини була важливою складовою гармонійних відносин. Ці принципи ієрархії також поширювалися на обов'язок дітей піклуватися про старших членів родини, зокрема про батьків у старості. Виховання в такій атмосфері орієнтувалося на те, щоб діти, особливо сини, були готові взяти на себе роль глави родини, коли настане час. [90]

Виховання синів було орієнтоване на підготовку до дорослого життя і виконання соціальних обов'язків. Вони здебільшого навчалися ремеслу, підприємництву, військовій справі чи управлінню, в залежності від того, який соціальний статус мала їхня родина. Батьки очікували, що сини успадкують або продовжать родинний бізнес або роль у суспільстві, тому до них ставили високі вимоги. Доньки, в свою чергу, здебільшого навчалися веденню домашнього господарства та підготовці до майбутнього шлюбу. Їхнім обов'язком було підтримувати порядок у домі, шанувати батьків і бути підготовленими до ролі матерів і дружин. Важливу роль у вихованні доньок відігравала їхня моральна підготовка — жінки повинні були бути смиренними, скромними і слухняними [25, с. 34-54].

Конфуціанські ідеї, які закріплювали важливість поваги до старших, мали величезний вплив на структуру сімейних відносин у Японії. За цими принципами, батьки були не лише джерелом влади в родині, але й моральними авторитетами для своїх дітей. Обов'язок перед батьками, особливо в старості, вважався святим, і виконання цього обов'язку означало вірність не лише своїй родині, але й суспільству загалом. Під впливом цих принципів, деякі родини зобов'язані були забезпечувати своїх батьків не лише матеріально, але й духовно. Наприклад, діти повинні були регулярно відвідувати батьків у їхніх домівках, допомагати їм у повсякденних справах і шанувати їх через участь у різноманітних ритуалах, що відзначали важливість родинного зв'язку [15, с. 145-160].

Сімейні відносини були глибоко вкорінені в традиційних конфуціанських цінностях, що забезпечували стійкість і порядок в суспільстві. Ієрархічні структури родини, повага до старших і сувора дисципліна формували основи повсякденного життя японців цієї епохи. Батьки, зокрема батьки-чоловіки, мали абсолютну владу в родині, і відносини між членами родини були засновані на чітко визначених ролях, обов'язках і взаємоповазі. Однак до кінця періоду Токугава почали проявлятися зміни, які призвели до поступової модернізації сімейних норм і взаємодії між членами родини.

4.4. Етикет, церемонії і свята у японській сім'ї й родині

Японська сім'я та її повсякденне життя відзначались великою увагою до етикету, традицій та свят. Період сьогунату, що тривав понад два століття, характеризувався стабільністю й ізоляцією Японії від зовнішнього світу, що сприяло розвитку глибоких культурних практик та звичаїв у побуті [34, с. 5-9]. Етикет у японській родині був невід'ємною частиною повсякденного життя. Сім'ї поділялися на кілька соціальних класів: самураї, селяни, ремісники та торговці. Кожен стан мав свої особливості етикету, але в цілому основні принципи були схожими:

- шанування старших: велика повага до старших, особливо до батьків і дідуся, була важливою частиною японського етикету. Молодші члени родини мали обов'язок доглядати за старшими і проявляти покору;
- сімейні зв'язки: сім'я була основою соціальної структури, і навіть після одруження жінка часто залишалася в родині чоловіка, зберігаючи тісні зв'язки з його батьками та родичами [18];
- чистота та порядок: усі члени родини, включаючи дітей, мали дбати про чистоту та порядок в домі. Цей принцип поширювався не тільки на фізичний простір, але й на духовний — очищення і гармонія в родині вважалися важливими аспектами життя;

- їжа: під час прийому їжі важливою була не лише їжа, але й поведінка за столом. Наприклад, не можна було шумно їсти чи ковтати їжу з відкритим ротом. Ретельно дотримувались правил сервірування, а також культури спільного прийому їжі [94, с. 304-307];

У побуті японських родин особливу роль відігравали різноманітні церемонії та ритуали. Вони були тісно пов'язані з буддистськими та шінтоїстськими традиціями, а також з соціальними нормами того часу. До них належали:

- весільні церемонії: японське весілля в період Токугава мало ряд важливих етапів. Зазвичай це була урочиста церемонія в буддистському храмі, де молодята обмінювались обіцянками перед батьками та родичами. Після церемонії відбувалася святкова вечеря;
- церемонія чайної вечері (чайна церемонія): чайна церемонія була важливою частиною японської культури й зазвичай проводилася у родинному колі або з гостями. Ця церемонія символізувала гармонію, повагу та спокій. Ретельно приготований чай мав свої правила подачі й прийому, що виявляло соціальний статус і виховання;
- поклоніння божествам: в родинях, де дотримувались шінтоїзму, були регулярні ритуали поклоніння божествам у домашньому святилищі (камідані), де родина молилась за здоров'я, удачу та благополуччя [17];

Свята мали велике значення для японських родин і були тісно пов'язані з сільськогосподарським циклом і релігійними святами. Найважливіші зі свят:

- новий рік (Сін'єн): це одне з найважливіших свят у японській культурі. Родини святкують його разом, виконуючи традиційні ритуали. Одним з них є відвідування храму для поклоніння та молитов;

- свято дитини (Танабата, 7 липня): на нього часто проводили обряди та церемонії для дітей. Це був день, коли молоді дівчата й хлопці молились за свої бажання та мрії [15, с. 65-69];
- свято цвітіння сакури (Ханамі): це свято символізувало прихід весни та відродження життя. Родини збиралися під квітучими деревами сакури, щоб насолодитися красою природи;
- день поминання предків (Обон): свято, присвячене вшануванню душ предків. Під час нього родини організовували обряди, що включали в себе відвідування могил та поминальні церемонії [15, с. 69-72];

У період Токугави роль жінки була значною, але обмеженою рамками традиційних уявлень. Жінка здебільшого була відповідальна за внутрішній побут, виховання дітей та підтримку родинних зв'язків. Її обов'язки включали приготування їжі, ведення господарства, а також підтримання соціальних контактів через різноманітні ритуали й церемонії. Вона повинна була дотримуватись суворих соціальних норм і правил поведінки [54, с. 34-43].

Отже, етикет, церемонії та свята відігравали ключову роль у житті японських родин формуючи не лише побут, а й соціальну взаємодію. Етикет був першим аспектом сімейного життя, забезпечуючи гармонію між поколіннями та підтримуючи усталені соціальні норми. Взаємна повага, шанування старших і увага до чистоти та порядку створювали міцну основу для сімейних відносин. Різноманітні церемонії, як-от весільні обряди, чайні церемонії та поклоніння божествам, підкреслювали зв'язок із традиціями буддизму та синтоїзму, а також сприяли підтриманню духовної гармонії. Свята, пов'язані з природними циклами та релігійними віруваннями, об'єднували родини, зміцнювали їхні стосунки та підкреслювали єдність із природою і предками.

Отже, система цінностей, зосереджена на етикетках та церемоніях, сприяла збереженню культурних традицій і забезпечувала стабільність суспільства.

Побут і повсякденне життя сім'ї формувалися під впливом соціальних і культурних норм, закладених конфуціанськими принципами. Виховання дітей було чітко структурованим залежно від їхньої статі. Хлопчики готувалися до майбутніх соціальних ролей, опановуючи знання та навички, необхідні для управління господарством або службою, особливо в самурайських родинах. Дівчаток виховували з акцентом на моральність, скромність і домашні обов'язки, що мало забезпечують їх готовність до шлюбного життя та материнства.

Шлюб грав не лише особисту, а й соціальну роль. Союзи більшого укладалися за домовленістю між родинами, враховуючи питання статусу та добробуту. Інтимне життя вважалося природною частиною сімейних обов'язків, однак було суворо регламентованим, особливо серед вищих соціальних верств. Жінки виконували ключову роль у збереженні гармонії в домі та вихованні дітей.

Сімейні відносини будувалися на основі принципу шанобливості до старших. Молодші покоління демонстрували повагу, слухняність і вдячність до батьків, а старші члени родини користувалися опікою та підтримкою. Ця взаємозалежність сприяла зміцненню таких зв'язків, що часто виявлялося у спільному проживанні кількох поколінь під одним дахом.

Етикет, ритуали та свята займали важливе місце, церемонії, пов'язані з народженням, одруженням або похованням, виконувалися з особливою увагою до традицій і символіки. Ці практики слугували не лише зміцненню родинних відносин, але й збереженню культурної спадщини.

Таким чином, побут і повсякденне життя японської сім'ї в добу Токугави були тісно пов'язані зі строгими соціокультурними нормами. Ці норми забезпечували стабільність родинного укладу, гармонію в суспільстві та передачу традиційному наступному поколінню.

ВИСНОВКИ

Дослідження кваліфікаційної роботи базуються на обґрунтованому аналізі історіографії, джерельної бази та методологічних підходів. Історіографічний огляд дозволив виявити основні напрями та підходи у вивченні японської сім'ї та шлюбних відносин у зазначений період, а також окреслити внесок вітчизняних та зарубіжних дослідників з яких окремо виділено японських та західних у цю сферу. Особливу увагу приділено розгляду джерельної бази, яка включає широкий спектр документів – трактати, мемуари, літописи, хроніки, листи, міфи та пісні. Це забезпечує обґрунтованість і різноплановість аналізу.

Методологічні засади дослідження базуються на міждисциплінарному підході, що полягає в історичному, соціокультурному та антропологічному аналізі. Застосування таких методів, як порівняльний аналіз, контекстуалізація та реконструкція, сприяє глибшому розумінню особливостей шлюбу та сімейного життя в ранньомодерній Японії, а також дозволяє отримати специфіку японської культури й соціальних інститутів того часу.

У роботі проаналізовано розвиток уявлень про шлюб і сім'ю, у період з ранньомодерної доби, коли на ці відносини значно вплинули релігійні та соціокультурні фактори. Особлива увага була приділена трансформаційним процесам, що мали місце в епоху Токугави, коли з'явилися нові тенденції у шлюбно-сімейних відносинах, пов'язані з різними станами суспільства, зокрема самурайським станом, селянами та міщанами. Зокрема, зазначено, що гендерні стереотипи, що формувалися в японському суспільстві, глибоко впливали на становище жінки та чоловіка в родині, а також на роль і значення інтимного життя, виховання дітей та повсякденний побут сім'ї. Протягом цього періоду також спостерігалася певна еволюція у соціальних практиках, що стосуються одруження, родинних відносин та обрядів.

Дослідження також підтверджує, що соціальна організація сім'ї цього періоду значною мірою визначалась конфуціанськими принципами, що підкреслювали важливість ієрархії, поваги до батьків, патріархальність, а також

збереження соціального порядку через регулювання родинних стосунків. Важливу роль відіграла також буддистська релігія, яка вносила свої корективи в духовну складову сімейного життя, зокрема в аспектах життя після смерті. Проте, впродовж епохи Токугави відзначається певне послаблення суворості традиційних уявлень про шлюб і сім'ю, зокрема через поступову зміну економічних і соціальних умов. Поява нових тенденцій у взаєминах між чоловіками та жінками, а також зростаючий вплив міських культур, створювали умови для більшої автономії особистості в питаннях шлюбу та родини.

Зокрема, у містах та серед купецтва можна було спостерігати тенденцію до більш ліберального підходу до шлюбних обрядів і особистих відносин. З одного боку, дослідження вказує на домінування традиційних моделей шлюбних стосунків, що базувалися на чітко визначених ролях і обов'язках, а з іншого — на початкові ознаки змін, пов'язані з модернізацією суспільства, які мали проявитися в наступні століття. Особливе значення мали гендерні стереотипи, що панували в самурайському стані, де шлюб часто був не стільки особистим вибором, скільки соціальним контрактом, що служив зміцненню родинної та соціальної стабільності. Підсумовуючи, можна стверджувати, що шлюбно-сімейні відносини в ранньомодерній Японії були складним та багатогранним соціальним явищем, яке розвивалося в умовах, де перепліталися традиції, релігія, політика та економіка. Вивчення цих процесів дозволяє глибше зрозуміти не лише соціальні структури того часу, але й вплив традиційних японських цінностей на формування сучасної японської культури та суспільства.

Крім того, важливим результатом дослідження є виявлення того, як зміни в соціально-економічних умовах доби Токугави вплинули на трансформацію сімейних структур. Під впливом розвитку торгово-міського середовища, зростання ролі міщан та купців, а також зміни в аграрному виробництві, відбулись певні зміни в межах самурайських та сільських родин. Самураї, як правлячий клас, зберігали свої патріархальні сімейні структури, однак навіть серед них почали з'являтися нові підходи до шлюбу і родинних відносин, що

відображали розвиток економічних і соціальних відносин у суспільстві. Одним із цікавих аспектів, що потребують подальшого дослідження, є зміна ставлення до жінок у японській сім'ї цього періоду.

Хоча на формування родинних стосунків значною мірою впливала конфуціанська ідеологія, яка визначала роль жінки як підкореної і підтримуючої фігури в родині, з часом у міських культурах почали розвиватися нові форми взаємовідносин, де жінки могли мати більшу свободу, особливо в питаннях особистого вибору партнера та у вирішенні фінансових і родинних справ. Також варто зазначити, що шлюб та сім'я в Японії доби Токугави стали важливими елементами соціальної стабільності, адже родина була не тільки одиницею для продовження роду, а й важливим соціальним механізмом, який забезпечував підтримку державної ієрархії та стійкість соціального порядку. Завдяки суворій організації родинного життя, державні органи могли ефективно контролювати соціальні процеси, що стосуються шлюбу, спадщини та передачі земельної власності. Дослідження також продемонструвало важливість повсякденного життя японської родини, етикет, церемонії та свята стали в основному засобом формування ідентичності та зміцнення соціальних зв'язків. Етикет визначав поведінку кожного члена сім'ї, формуючи атмосферу взаємоповаги, дисципліни та відповідальності. Він забезпечував не лише зовнішній порядок, а й підтримував духовну гармонію, яка вважалася основою благополуччя родини. Церемонії та ритуали, як-от весільні обряди, чайна церемонія чи поклоніння божествам, відображали не лише релігійні традиції, але й соціальну роль сім'ї.

Таким чином, шлюб та сім'я в ранньомодерній Японії не лише відображали соціальні та культурні тенденції того часу, а й слугували основою для формування більш гнучких та адаптивних соціальних структур, які вплинули на подальший розвиток японського суспільства. Отже, дослідження показує, як шлюбно-сімейні відносини в Японії в період XVI–XVIII століть відображали загальні зміни в культурі, економіці та політиці країни, зокрема в умовах стабільності, яку принесла епоха Токугави.

У підсумку, шлюб і сім'я в Японії XVI–XVIII століття відображають складний взаємозв'язок традиційних цінностей і нових соціальних практик. Ці процеси мали значний вплив на подальший розвиток японського суспільства, в тому числі на формування його соціально-культурних основ у новітній період. Розуміння цих процесів є важливим для вивчення не тільки історії Японії, але й соціокультурних змін, які відбувалися в інших країнах Азії в аналогічні періоди історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела:

1. Антологія літератур Сходу / Упоряд., вступ. ст. та приміт. А. Ковалівського ; Відп. ред. В. І. Астахов. Харків : Видавництво ХДУ, 1961. 452 с.
2. Идеалы самураев : сочинения японских воинов / У. С. Уилсон.; предисл. и перевод Р. Котенко. Санкт-Петербург : Евразия, 2001. 252 с.
3. Кодекс Бусидо. Хагакурэ. Сокрытое в листве. Москва: Эксмо, 2004. 432 с. URL: https://opentextnn.ru/old/data/files/busido_kodeks.pdf
4. Кодзики : Записи о деяниях древности / Пер., коммент. Е. М. Пинус, Л. М. Ермаковой, А. Н. Мещерякова. Санкт-Петербург : ШАР, 1994. 22 см.
5. Мусасі М. Книга п'яти кілець. Київ : Арії, 2014. 128 с. URL: <https://chitaka.com.ua/knigi/knyga-p-yaty-kilets/#chitat-online-chitalka>
6. Повесть о доме Тайра / Пер. со старояпон. И. Львовой. Москва : ГудьялПресс, 2000. 688 с. URL: https://librebook.me/the_tale_of_the_heike/vol1/1
7. Самураи. Подлинные истории и легенды / Хироаки Сато ; пер. с англ. Р.В. Котенко. Москва : Издательство АСТ, 2019. 400 с. URL: <https://cdn.img-gorod.ru/nomenclature/27/425/2742536.pdf>
8. Ямамото Цунэтомо. Хагакурэ. Сокрытое в листве. Кодекс чести самурая. Москва : Эксмо, 2004. 432 с.
9. Honcho Tsugan / Hayashi Razan, Hayashi Gaho. URL: <https://www.britannica.com/topic/Honcho-tsugan>
10. The Love of the Samurai: A Thousand Years of Japanese Homosexuality / Watanabe, Tsuneo ; Iwata, Jun'Ichi. London : GMP Publishers, 1989. 158 p.
11. The Red String of Fate of the Samurai. URL: <https://www.fanfiction.net/s/13580186/1/Red-string-of-fate>
12. The Taiheiki: A chronicle of medieval Japan / Helen Craig McCullough, Kojima Hōshi. New York : Columbia University Press, 1965. URL: <https://www.fulcrum.org/concern/monographs/qr46r110q>

13. Yamamoto Tsunetomo. *Hagakure: The Book of the Samurai*. 2nd version, revised January 2005. URL: <https://www.pdf-archive.com/2015/06/20/hagakure/>

Література:

14. Абэ, Т. Релігійний вплив на японську сім'ю: Буддизм і синтоїзм / Т. Абэ. – Токіо: "Японська академія", 2013. 180 с.
15. Бенеш, С. Японська культура та традиції / С. Бенеш. – Львів: Видавництво "Світ", 2007. 212 с.
16. Бірюкова, І. М. Розвиток родинних стосунків у Японії в XVI–XVIII століттях / І. М. Бірюкова. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2011. 260 с.
17. Бондар, А. М. Побут і звичаї Японії в період Токугава / А. М. Бондар. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2008. 320 с.
18. Боровик, Ю. О. Культура Японії в епоху Токугава / Ю. О. Боровик. – Харків: Майдан, 2009. 250 с.
19. Брагін, В. П. Шлюбні та сімейні традиції в Японії: вплив конфуціанства / В. П. Брагін. – Київ: Видавничий дім "Наукова думка", 2011. 240 с.
20. Василюк А. Сучасні освітні системи : Посіб. з порівняльної педагогіки для самостійної роботи студентів. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. 139 с.
21. Вишня, І. Л. Сімейні відносини в традиційній Японії / І. Л. Вишня. – Львів: Видавництво "Світ", 2013. 250 с.
22. Гордиєнко, Л. О. Жіночі образи в японському мистецтві та літературі ранньомодерної доби / Л. О. Гордиєнко. – Київ: Видавництво "Літературна Україна", 2012. 270 с.
23. Гото, Х. Шлюб і суспільство в Японії до XX століття / Х. Гото. – Токіо: "Кейо університет", 2011. 310 с.
24. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

25. Икеда, Ю. Виховання дітей в традиційних японських родинах / Ю. Икеда. – Київ: "Юрінком Інтер", 2007. 220 с.
26. Історія Японії: від найдавніших часів до сьогодення / за ред. Л. Г. Пекарева. – Київ: Наукова думка, 2005. 480 с.
27. Ішикава, Ю. Релігійний вплив на шлюбно-сімейні традиції Японії: буддизм, синтоїзм і конфуціанство / Ю. Ішикава. – Токіо: Видавництво "Кейо", 2010. 295 с.
28. Кавамура, Т. Сім'я та шлюб у традиційному японському суспільстві / Т. Кавамура. – Токіо: Кинокуня, 2005. 320 с.
29. Каламбет С. В. Методолія наукових досліджень: Навч. посіб. Дніпропетровськ : Вид-во Маковецький, 2015. 191 с.
30. Канай, М. Життя японських жінок у добу Токугава / М. Канай. – Київ: Книга, 2012. 220 с.
31. Капранов С. В. Філософія бусідо як антропологія (на матеріалі «Хагакуре») // Мультиверсум. Філософський альманах. 2015. Вип. 7-8. С. 26-34.
32. Кимура, Н. Міщанські родини та їх відносини в Японії періоду Токугава / Н. Кимура. – Львів: Видавництво "Наукова думка", 2008. 230 с.
33. Майорова, О. В. Релігійні аспекти шлюбно-сімейних відносин у Японії / О. В. Майорова. – Львів: Видавництво "Світло", 2004. 200 с.
34. Махар, В. Життя і побут японської родини в добу раннього сьогунату / В. Махар. – Москва: "Інститут Сходознавства РАН", 2010. 320 с.
35. Мацумото, К. Соціальні зміни в японській родині: період Токугава / К. Мацумото. – Токіо: Японська академія наук, 2012. 312 с.
36. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.
37. Насухара, К. Соціальна структура Японії в період сьогунату Токугава / К. Насухара. – Київ: Видавництво "Наукова думка", 2002. 280 с.

38. Окудзі, М. Жінка та сім'я в Японії періоду Токугава / М. Окудзі. – Київ: Видавничий дім "Пульс", 2009. 260 с.
39. Пік, І. Ю. Гендерні стереотипи та їх роль у японському суспільстві / І. Ю. Пік. – Харків: Видавництво "Острон", 2010. 220 с.
40. Рубель В. А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ : «Аквілон-Прес», 1997. 256 с.
41. Сакурай, С. Гендер у Японії: Історія та сучасність / С. Сакурай. – Київ: "Міжнародний центр розвитку", 2015. 254 с.
42. Сетія, Н. Еволюція інституту шлюбу в Японії на початку ранньомодерної доби / Н. Сетія. – Київ: Видавництво "Генеза", 2006. 210 с.
43. Теплов, П. В. Конфуціанство в Японії: вплив на мораль, етику та сімейне життя / П. В. Теплов. – Київ: Видавництво "Знання", 2009. 240 с.
44. Токіо, А. Японська родина та її еволюція: від середньовіччя до модерну / А. Токіо. – Київ: Видавництво "Місто", 2013. 330 с.
45. Удовиченко, О. І. Соціальні структури в Японії періоду Токугава: відносини родини та суспільства / О. І. Удовиченко. – Харків: Видавництво "Нова Книга", 2010. 270 с.
46. Шевченко, Н. В. Сім'я і шлюб у традиційному японському суспільстві / Н. В. Шевченко. – Харків: "Права людини", 2004. 230 с.
47. Baker, C. The Samurai and Their Family Structures in Early Modern Japan / C. Baker. – New York: Routledge, 2012. 280 p.
48. Dower, J. W. Empire and After: The Tokugawa Shogunate and Japan's Modern Family Systems / J. W. Dower. – New York: W.W. Norton & Company, 2009. 340 p.
49. Fitzgerald, C. The Tokugawa Family and Its Social System / C. Fitzgerald. – London: University of London Press, 2006. 275 p.
50. Fogel, J. The Tokugawa Shogunate and Japanese Society / J. Fogel. – Berkeley: University of California Press, 2007. 270 p.

51. Fujiwara, K. Tokugawa Family Dynamics: Marital Relationships, Inheritance, and Political Power / K. Fujiwara. – Tokyo: Shinchōsha, 2005. 310 p.
52. Fukui, S. Marriage, Divorce, and Family in Tokugawa Japan / S. Fukui. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2006. 280 p.
53. Garon, S. Molding Japanese Minds: The Tokugawa Social Order and Its Influence on Modern Japan / S. Garon. – Princeton: Princeton University Press, 2004. 320 p.
54. Hara, H. Marriage and Kinship in the Early Modern Japanese Family / H. Hara. – Kyoto: University of Kyoto Press, 2006. 330 p.
55. Hara, T. The Samurai Family and the Tokugawa Household: Social and Political Structure / T. Hara. – Kyoto: Kyoto University Press, 2011. 350 p.
56. Hattori, T. Confucian Influence on Japanese Family and Marriage Systems / T. Hattori. – Tokyo: Shōgakukan, 2012. 215 p.
57. Henderson, J. The World of the Samurai: The Tokugawa Family and Society / J. Henderson. – New York: HarperCollins, 2003. 290 p.
58. Hirano, M. The Role of Women in Tokugawa Japan: Marriage, Family, and Social Change / M. Hirano. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2007. 290 p.
59. Johnson, M. Women in Japanese History: The Role of Women in the Early Modern Period / M. Johnson. – New York: Routledge, 2001. 350 p.
60. Kanno, H. Social Mobility and Marriage in Tokugawa Japan / H. Kanno. – London: Routledge, 2007. 235 p.
61. Kawai, A. Samurai Families and Their Role in Tokugawa Japan / A. Kawai. – Tokyo: Bungeishunjū, 2014. 305 p.
62. Kimura, Y. Religious Practices and the Family in Early Modern Japan / Y. Kimura. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2001. 190 p.
63. Kitano, Y. Social History of the Family in Tokugawa Japan / Y. Kitano. – Tokyo: Nihon Keizai Hyoronsha, 2009. 250 p.
64. Koyama, M. Gender and Marriage in the Tokugawa Era / M. Koyama. – Tokyo: Bungeishunjū, 2004. 212 p.

65. Lutz, D. *Kinship, Gender, and Society in Tokugawa Japan* / D. Lutz. – Berkeley: University of California Press, 2005. 270 p.
66. Nakamura, K. *Marriage and Society in Tokugawa Japan: A Historical Analysis* / K. Nakamura. – London: Routledge, 2007. 280 p.
67. Nakamura, T. *Kinship and Marriage in the Tokugawa Period* / T. Nakamura. – Tokyo: Iwanami Shoten, 2002. 275 p.
68. Nakano, S. *The Role of Marriage in Japanese Society During the Tokugawa Era* / S. Nakano. – Tokyo: Kōbunkan, 2006. 250 p.
69. Nishida, K. *The Transformation of Marriage and Family Life in Japan* / K. Nishida. – London: Routledge, 2008. 220 p.
70. Nishiyama, S. *The Social Structure of Tokugawa Japan: Marriage, Class, and Family* / S. Nishiyama. – Tokyo: University of Tokyo Press, 1999. 310 p.
71. Oishi, M. *Marriage and Divorce in the Samurai Class* / M. Oishi. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2003. 230 p.
72. Ōkubo, R. *A Study of the Tokugawa Samurai Family System* / R. Ōkubo. – Kyoto: Shōgakukan, 2008. 200 p.
73. Osaki, Y. *Gender and Marriage in Tokugawa Japan: A Sociological Approach* / Y. Osaki. – Tokyo: Jōsai University Press, 2010. 290 p.
74. Ross, R. J. *Japan's Medieval and Early Modern History: The Role of Family and Marriage* / R. J. Ross. – London: Blackwell, 2004. 250 p.
75. Rowe, D. *Family and Marriage in Early Modern Japan: A Historical Overview* / D. Rowe. – London: University of London Press, 2005. 310 p.
76. Saito, N. *The Tokugawa Family: Power, Marriage and Gender* / N. Saito. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2009. 280 p.
77. Sakamoto, K. *The Role of Women in Early Modern Japan* / K. Sakamoto. – Tokyo: Kodansha International, 2007. 210 p.
78. Sakamoto, M. *The Role of Religion in the Family System of Tokugawa Japan* / M. Sakamoto. – Kyoto: Heian Shorin, 2006. 240 p.
79. Sasaki, Y. *Gender Relations in Tokugawa Japan: A Historical Analysis* / Y. Sasaki. – London: Routledge, 2011. 180 p.

80. Sato, H. Confucianism and the Formation of Family Ideology in Tokugawa Japan / H. Sato. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 215 p.
81. Sato, K. Women's Role in Early Modern Japan: Marriage, Family, and Gender / K. Sato. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2004. 220 p.
82. Shimizu, H. Japanese Family and Social Systems in the Early Modern Period / H. Shimizu. – Tokyo: Iwanami Shoten, 2005. 320 p.
83. Smith, R. J. Japanese Family Systems: Change and Continuity / R. J. Smith. – Oxford: Oxford University Press, 2009. 275 p.
84. Sugimoto, Y. Social and Family Structure in Tokugawa Japan / Y. Sugimoto. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 300 p.
85. Sugiyama, S. Family Life and Social Change in Early Modern Japan / S. Sugiyama. – Kyoto: Kyoto University Press, 2007. 330 p.
86. Takahashi, H. Marriage and Family in the Tokugawa Period: A Social History / H. Takahashi. – Tokyo: Chūō Kōron Shinsha, 2002. 350 p.
87. Takeda, K. Religious Influences on Japanese Marriage and Family Structures / K. Takeda. – Osaka: Keio University Press, 2010. 230 p.
88. Tanaka, M. The Family System of Early Modern Japan / M. Tanaka. – Kyoto: Kyoto University Press, 2003. 295 p.
89. Tanaka, N. Marriage, Family, and Society in Pre-Modern Japan: A Historical Approach / N. Tanaka. – New York: Columbia University Press, 2009. 250 p.
90. Tominari, K. The Role of Confucianism in the Family Structure of Tokugawa Japan / K. Tominari. – Kyoto: Kyoto University Press, 2008. 240 p.
91. Uchida, S. Japanese Family and Gender Norms in the Edo Period / S. Uchida. – Kyoto: University of Kyoto Press, 2005. 265 p.
92. Watanabe, M. Women, Marriage, and Family in Tokugawa Japan / M. Watanabe. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 300 p.
93. Watanabe, T. Gender, Family, and Nation in Early Modern Japan / T. Watanabe. – Oxford: Oxford University Press, 2011. 290 p.
94. Watanabe, Y. Marriage and Family in Tokugawa Japan / Y. Watanabe. – Tokyo: University of Tokyo Press, 1998. 415 p.

95. Yamamoto, H. Confucianism and the Japanese Family / H. Yamamoto. – Kyoto: Heian Shorin, 2004. 270 p.
96. Yoshida, M. The Samurai's Family: Structure and Marriage in the Tokugawa Era / M. Yoshida. – Tokyo: University of Tokyo Press, 2005. 200 p.
97. Yoshimura, R. Family and Gender in Japanese Culture: The Tokugawa Period / R. Yoshimura. – Osaka: Japan Foundation, 2009. 240 p.
98. Ziegler, L. The Influence of Samurai Culture on Family Practices / L. Ziegler. – London: Routledge, 2014. 265 p.